

ศิลปวัฒนธรรม

ART & CULTURE MAGAZINE

ปีที่ ๔๒ ฉบับที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๖๔

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ :
ความย้อนแย้งในจดหมายเหตุดังชาติ

“พระพิเรนทร์” คนไหน
ที่ “เล่นพิเรนทร์”?

แทฮันแจกุก (대한제국)
จักรวรรดิเกาหลีที่ถูกลืมน

๗๐ ปี ฆาตกรรมเรือหลวงศรีอยุธยา
“กบฏแมนฮัตตัน” จุดเปลี่ยนกองทัพเรือ

ครูครอง จันดาวงศ์ ที่หลักประหาร
กับเสียงตะโกน “เผด็จการจงพินาศ!”

ลำดับที่ ๕๐๑ ปีที่ ๕๒ ฉบับที่ ๙ เดือนกรกฎาคม ๒๕๖๔

สารบัญ

ART & CULTURE

silapa@matichon.co.th

ฝนโปรย / ขรรค์ชัย บุนปาน	๘
ความย้อนแย้งทางประวัติศาสตร์ กรณีพระชาติกำเนิด	๕๐
สมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี ในจดหมายเหตุต่างชาติ พระราชพงศาวดาร และเอกสารเคลย์ศักดิ์ของไทย / สุทธิศักดิ์ ระบอบ สุขสุวานนท์	๗๘
แทฮันแจกุก (태хан재국) จักรวรรดิเกาหลีที่ถูกลืม / นิธิ เนื่องจำนงค์	๙๒
ตามหากาฬ “โมนาลิซ่า” ประวัติศาสตร์ที่ถูกขโมย / ไกรฤกษ์ นานา	๑๑๒
๗๐ ปี มาตรการเรือหลวงศรีอยุธยา จุดเปลี่ยนกองทัพเรือ / มนต์ชัย ราบรินท์วิสุข	๑๑๔
ในวันที่ ครอบ จันดาวงศ์ อาจไม่ได้พูด	๑๓๖
“เผด็จการจวงพินาศ ประชาธิปไตยจงเจริญ” / อิทธิเดช พระเพ็ชร	
สโมสรศิลปวัฒนธรรม	
ขุนสำราญสมิตมุข / เอนก นาวิกมูล	๑๐
“พระพิเรนทร์” คนไหนที่ “เล่นพิเรนทร์” / วิภัส เลิศรัตนรังษี	๒๔
ห้วยทราย : บทพิสูจน์แรกของทหารเสือพราน /	๓๒
พลเอก บัญชร ชวาลศิลป์	
ด้วยความรัก / เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์	๓๙
ประสบการณ์ของ สุทธิพันธ์ บุญใจใหญ่ งานเกษตรยึดหยุ่น	๔๐
ปรับตัวได้ ไม่มีอะไรคงที่และตายตัว / พานิชย์ ยศปัญญา	

“พระพิเรนทร์”

คนไหนที่ “เล่นพิเรนทร์”

วิภัต เลิศรัตนรังษี

เคยสงสัยกันไหมครับว่า พระพิเรนทรเทพคนไหนกันที่เป็นที่มาของคำว่า “เล่นพิเรนทร์”?

ผมเกิดคำถามนี้ขึ้นในระหว่างที่กำลังอ่านเอกสารชิ้นหนึ่งแล้วพบว่า ช่วงเวลาก่อนที่จะเกิดวิกฤติการณ์ปากน้ำ ร.ศ. ๑๑๒ ไม่นาน พระเจ้าน้องยาเธอฯ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมีคำสั่งให้พระพิเรนทรเทพเร่งวางสายโทรเลขระหว่างเมืองปราจีนบุรีกับเมืองนครราชสีมาโดยเร็ว การปรากฏชื่อพระพิเรนทรเทพในหลักฐานชิ้นนี้ชวนให้ผมสงสัยว่าจะใช้พระพิเรนทรเทพคนเดียวกับที่มีเรื่องเล่าว่าฝึกคนดำน้ำในวิกฤติการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ หรือเปล่า เพราะเท่าที่ผมนึกได้เร็วๆ การฝึกคนดำน้ำครั้งนั้นมีผู้เสียชีวิต ทำให้ราชทินนาม “พิเรนทร์” กลายเป็นคำเรียกการกระทำที่นอกกลุ่มนอกทาง นอกแบบนอกแผน จนไปถึง “ผิดปรกติ, แผลง, วิดลาร”^๒ อย่างที่เข้าใจในปัจจุบันไปเลยทีเดียว

ว่ากันตามตรง ถ้าการสอบทานชื่อบุคคลที่ครองราชทินนาม “พิเรนทรเทพ” ใน ร.ศ. ๑๑๒ (๒๔๓๖) เกิดขึ้นอย่างตรงไปตรงมา ผมเองก็คงไม่มีเรื่องอะไรที่จะมาเล่าอย่างแน่นอน แต่เพราะตลอดเส้นทางสู่การหาคำตอบนั้นคิดเสียกว่าที่คิดเอาไว้เยอะ และกลายเป็นว่าจะต้องคิดอย่าง “พิเรนทร์ฯ” ด้วยซ้ำจึงจะได้คำตอบที่พอใจออกมา ผมเลยคิดว่าน่าจะเล่าเอาไว้เสียหน่อยเพื่อท่านได้อ่านแล้วไม่เห็นด้วยกับที่ผมสันนิษฐานเอาไว้ และ/หรือมีหลักฐานบ่งชี้ที่ดีกว่ามาหักล้างในสิ่งที่ผมกำลังเสนอนี้ก็จะยินดีเป็นอย่างมาก เพราะส่วนตัวแล้วเชื่อว่าสปีริตของการทำงานประวัติศาสตร์ คือคำตอบทุกอย่างผิดได้เสมอ

ส่วนคำตอบของผมนั้นจะเป็นที่พอใจของคุณผู้อ่านหรือไม่ ก็ขอเชิญพิจารณาตามลำดับ (ที่อาจจะดูแค่ผิวลึกหน่อย) ดังต่อไปนี้ครับ

(๑)

สิ่งแรกที่ผมเริ่มทำก่อนเลยก็คือกลับไปหาต้นตอของเรื่องเล่า “พิเรนทร์” ว่ามาจากไหน เพราะผมเองก็ไม่เคยอ่านจากต้นตอจริงๆ มาก่อน ผมใช้เวลาค้นหาเรื่องนี้ไม่นานนักก็ได้คำตอบว่ามาจากข้อเขียนของนายแพทย์นวัติ ไกรฤกษ์ หรือที่เราอาจจะรู้จักท่านในชื่อ “หมอนพพร” แห่งคอลัมน์เสปสมบมิสม คุณหมอนวัติเล่าเรื่องนี้เอาไว้ในหนังสือชื่อเรื่อง *ปกิณณกะในรัชกาลที่ ๕* โดยระบุเอาไว้ในคำนำว่าเป็นเรื่องที่บิดาเล่าให้ฟัง บิดาของท่านก็คือพระยาบุรุษรัตนราช

พัลลภ (นพ ไกรฤกษ์) ขุนนางผู้รับใช้ใกล้ชิดพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ นั่นเอง

หนังสือเล่มที่ว่านี้ถูกจัดพิมพ์ครั้งแรกเมื่อปี ๒๔๙๗ ในงานครบรอบ ๘๐ ปีของพระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ พิมพ์ซ้ำอีกครั้งในปี ๒๕๕๕ จนกระทั่งปี ๒๕๕๓ อันเป็นปีที่ครบรอบ ๑๐๐ ปีแห่งการสวรรคตของรัชกาลที่ ๕ จึงได้นำกลับมาจัดพิมพ์เป็นครั้งที่ ๓ และเพื่อเป็นการบันทึกข้อความอันเป็นต้นเรื่องเอาไว้ ผมขอคัดที่คุณหมอนวัติเขียนเอาไว้มาลงให้อ่านเต็มๆ ดังนี้ครับ

“เรื่องเล่นพิเรนทร์

คำว่า ‘พิเรนทร์’ ตามความหมายที่ไม่ใช่ศัพท์แสงก็เข้าใจกันได้ว่า ‘เล่นแผลงๆ’ หรือ ‘เล่นอุตริ’ ทุกวันนี้เป็นคำพูดที่ใช้กันอยู่บ่อยๆ เหมือนกัน เช่น ท่านหรือข้าพเจ้าอาจจะเคยอุทานประโยคเช่นนี้ออกมาเป็นบางครั้งบางคราวว่า ‘นี่ หมอนี่ เล่นพิเรนทร์จริง’ แต่ท่านทราบหรือไม่ว่า คำว่า ‘เล่นพิเรนทร์’ นี้มีมูลมาอย่างไรและเมื่อใด ข้าพเจ้าจะขอถ่ายทอดให้ท่านทราบตามที่เจ้าคุณพ่อได้กรุณาเล่าให้ข้าพเจ้าฟังอีกต่อหนึ่ง

เมื่อเกิดกรณีพิพาทกับฝรั่งเศส ใน ร.ศ. ๑๑๒ นั้น มีพลเมืองที่นิยมทางไสยศาสตร์เกี่ยวกับการอยู่ยงคงกระพันและล่องหนหายตัวได้ ต่างพากันคิดจะอาสาสมัครออกรบกับฝรั่งเศส มีท่านพระตำรวจหลวงผู้หนึ่งราชทินนามว่า พระพิเรนทรเทพ ออกความคิดจะจัดตั้งและฝึกหัดหน่วยจู่โจมพิเศษ โดยให้ดำเนินไปเจาะเรือรบฝรั่งเศสเพื่อให้อม (ความจริงความคิดอันนี้อยู่ข้างจะทัน

(ซ้าย) พระพิเรนทรเทพ (สาย สิงหนเสนี, ๒๓๙๔-๒๔๖๓) ต่อมาเป็นพระยาอนุชิตชาอุไทย (นพ) พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ (นพ ไกรฤกษ์, ๒๔๑๗-๒๕๐๑) ผู้ถ่ายทอด “เรื่องเล่นพิเรนทร์” ให้ นายแพทย์นวัติ ไกรฤกษ์

สมัยมาก เพราะในสงครามปัจจุบัน ต่างประเทศก็ให้จัดหน่วยรบกล้าตายเรียกว่า ‘หน่วยคอมมานโด’ มีทั้งระบบบกและได้น้ำ ทหารที่ออกทำการรบได้น้ำ เขาเรียกว่า ‘มนุษย์ยก’) ”

พระพิเรนทร์ฯ จัดการฝึกหัดหน่วยไพร่และผู้อื่นที่อาสาสมัครดำเนินในคลองหน้าบ้านของท่านทุกวันเพื่อให้เกิดความชำนาญและดำทนเป็นพิเศษ แต่บางคนดำน้ำอยู่ได้ไม่นานก็โผล่ขึ้นมาเสียแล้ว คุณพระจึงต้องใช้ไม้ถ่อคอยค้ำคองไว้ไม่ให้โผล่ขึ้นมาเร็ว

เกินไป เผลอมีการตายกันเกิดขึ้นจาก การกระทำดังนั้น ความคิดที่จะจัดตั้ง หน่วยจุลชีพพิเศษจึงเป็นอันต้องล้มเลิก พวกชาวบ้านจึงพากันเรียกการกระทำ ของคุณพระว่า ‘เล่นอย่างพิเรนทร์’ เลยเป็นคำพูดติดปากมาจนตราบเท่า ทุกวันนี้ คือถ้าใครทำอะไรแปลกๆ ใน สิ่งที่ไม่อาจจะเป็นไปได้ หรือไม่ควร กระทำ เราก็มักจะพูดกันว่า ‘เล่นอย่าง พิเรนทร์’ หรือ ‘เล่นพิเรนทร์จริง’”^๓

(๒)

จากเรื่องเล่าในข้างต้นได้ให้ข้อมูล สำคัญตั้งแต่ ใคร ทำอะไร ที่ไหน เมื่อใด และอย่างไร ช่วยได้มากสำหรับการ แคะรอยว่า “ใคร” คือคนต้นเรื่องที่เรา กำลังตามหา เพราะบิดาของคุณหมอ ระบุชัดเจนว่าขุนนางผู้นั้นมีราชทินนาม ที่ “พระพิเรนทรเทพ” ในปีเดียวกับที่ เกิดเหตุการณ์ ร.ศ. ๑๑๒ (ปี ๒๔๓๖) เมื่อค้นดูจากวิกิพีเดียผมก็ได้คำตอบ ในทันที บุคคลท่านนี้มีชื่อว่า “สาย สิงหเสนี” (๒๓๔๙-๒๔๖๓) ตำแหน่ง ราชการสูงสุดที่ท่านได้รับคือพระยา อนุชิตชาญไชย สมุหพระตำรวจในสมัย รัชกาลที่ ๖

ประวัติฉบับทางการของพระยา อนุชิตชาญไชย (สาย) ซึ่งสมเด็จพระ จักรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงแต่ง เอาไว้กล่าวว่า ท่านสืบเชื้อสายมาจาก เจ้าพระยาบดินทรเดชา (สิงห์ สิงหเสนี) แม่ทัพและสมุหนายกคนสำคัญในสมัย รัชกาลที่ ๓ โดยสายเป็นบุตรคนที่ ๒ ของพระยาเพชรขงา (ดิศ สิงหเสนี) เกิดในปีเดียวกับที่สยามลงนามในสนธิ สัญญาเบาริง เริ่มรับราชการในสมัย

รัชกาลที่ ๕ เติบโตจากกรมทหารมหาด เล็ก จากนั้นย้ายมาเป็นปลัดกรมพระ ตำรวจใหญ่ขวา ในช่วงที่เป็นตำรวจ หลวงนี้เอง สายถูกส่งไปปฏิบัติหน้าที่ ในหัวเมืองหลายครั้ง และยังคงเคยไป ปรบร้อตทางเมืองหนองคายด้วย จน กระทั่งปี ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) มาถึง

“เมื่อไทยเกิดเป็นอริกับฝรั่งเศส โปรดฯ ให้พระยาอนุชิตฯ เป็นข้าหลวง พิเศษไปรวบรวมกำลังพาหนะที่เมือง ปราจีนบุรี ครั้นตกลงจะส่งกองทัพเพิ่ม เดิมกำลังออกไปยังเมืองอุบลราชธานี จึงพระราชทานสัญญาบัตรเลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นที่ พระพิเรนทรเทพ เจ้ากรม พระตำรวจใหญ่ขวา และเลื่อนยศขึ้น เป็นนายพลจัตวาทหารบก โปรดฯ ให้ เป็นแม่ทัพคุมพลออกไปยังเมืองอุบล ราชธานี”^๔

ดูเหมือนว่าบุคคลต้นเรื่องของ เราก็คือ “สาย สิงหเสนี” นี้เอง แต่สิ่ง ที่ผมต้องการตรวจสอบต่อไปจากพระ นิพนธ์ก็คือ สายได้รับการโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระพิเรนทรเทพเมื่อใด เพราะ หากสันนิษฐานตามเรื่องเล่านี้ เหตุการณ์ ผิดคนดำเนินจะต้องเกิดขึ้นหลังจากที่ ได้ รับพระราชทานราชทินนามแล้วเป็นแน่

เมื่อตรวจสอบราชกิจจานุเบกษา ก็พบว่า ก่อนที่ สาย สิงหเสนี จะได้รับ โปรดเกล้าฯ เป็นพระพิเรนทรเทพนั้น เขามีตำแหน่งเป็นที่พระราชวังวินทร์ การ เข้ารับพระราชทานสัญญาบัตรเกิดขึ้น ในวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ซึ่งในวันดังกล่าวมีพระพิเรนทรเทพถึง ๒ คนพร้อมกัน ดังที่ราชกิจจานุเบกษา แลลงว่า “การที่โปรดเกล้าฯ ให้พระราช วรินทร์เป็นพระพิเรนทรเทพก่อน แต่

ที่จะโปรดเกล้าฯ ให้พระพิเรนทรเทพ เลื่อนเป็นตำแหน่งอื่นนี้ เพราะเหตุที่ พระราชวังวินทร์มีราชการได้กราบถวาย บังคมลาในวันนี้”^๕ จากข้อมูลนี้ยัง ทำให้เราทราบอีกว่า พระพิเรนทรเทพ (สาย) ได้ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ตั้งแต่วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) เพื่อไปเกณฑ์ทหารและพาหนะ แถบเมืองปราจีนบุรีส่งไปเมืองอุบล ราชธานี เพราะในเวลานั้นเกิดการปะทะ กับฝรั่งเศสที่แม่น้ำโขงแล้ว

หากว่ากันตามข้อมูลในข้างต้น พระพิเรนทรเทพ (สาย) จะไม่อยู่ใน กรุงเทพฯ ตั้งแต่ต้นปี ๒๔๓๖ (เวลานั้น ขึ้นปีใหม่เดือนเมษายน) ส่วนเรือปืน ฝรั่งเศสที่คุณหมอนวรรัตเล่าเอาไว้จะ เดินทางเข้ากรุงเทพฯ ในอีก ๓ เดือน ให้อหลัง ดูเหมือนว่าบุคคลต้นเรื่องของ เรากับเรือปืนเจ้าปัญหาจะไม่ได้อยู่ ร่วม “พื้นที่-เวลา” เดียวกันซะแล้ว!

ทั้งนี้ ยังมีหลักฐานอีกจำนวน หนึ่งที่ยืนยันว่า ตั้งแต่ปลายเดือน เมษายน ๒๔๓๖ จนถึงต้นปี ๒๔๓๗ หรือราว ๑ ปีเศษๆ พระพิเรนทรเทพ (สาย) ปฏิบัติราชการอยู่หัวเมืองโดย ตลอด ดังปรากฏในประวัติของหลวง ไกรกรีธา (ยรรยง บุรณศิริ)^๖ และพระยา พหลโยธิน (นพ พหลโยธิน)^๗ รายละเอียดเกี่ยวกับการเดินทางของพระ พิเรนทรเทพนี้ยังถูกนำมาเล่าเอาไว้ใน หนังสือ *นิทานชาวไร่* ของ น.อ. สวัสดิ์ จันทน์ ด้วยซ้ำว่า ออกเดินทางจากเมือง ปราจีนบุรีไปยังเมืองอุบลราชธานีหลัง จากเรือปืนของฝรั่งเศสฝ่าแนวป้องกัน ที่ปากน้ำไปแล้ว^๘

กองทัพที่ตั้งมั่นฝรั่งเศสที่เมือง

อุบลราชธานีไปจนถึงต้นปี ๒๔๓๓ ก็ถูกเรียกกลับกรุงเทพฯ พอกลางปีนั้นพระพิเรนทรเทพ (สาย) ก็ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระยามหามุนตรี เจ้ากรมพระตำรวจในขวา ถือศักดิ์ ๒๐๐๐ จะเห็นได้ว่า สายอยู่ในบรรดาศักดิ์และราชทินนาม “พระพิเรนทรเทพ” ตั้งแต่วันที่ ๒๐ เมษายน ๒๔๓๖ จนถึง ๑๔ ตุลาคม ๒๔๓๗ รวม ๑๔ เดือนเท่านั้น และตลอดระยะเวลาดังกล่าว สายก็ปฏิบัติราชการอยู่ในหัวเมืองโดยตลอด ถ้าข้อเท็จจริงเป็นเช่นนั้น ผมก็เริ่มไม่แน่ใจแล้วว่า เรื่องเล่าพระพิเรนทรเทพฝึกคนดำน้ำเกิดขึ้นตอนไหนกันแน่? และยังจะใช่พระพิเรนทรเทพที่ชื่อ สาย สิงหนเสนี คนนี้หรือเปล่า?

(๓)

ปัญหาความไม่เข้าที่เข้าทางในข้างต้น อาจารย์สมบัติ พุลาญน้อย หรือ “ส. พุลาญน้อย” ก็เคยตั้งข้อสังเกตเอาไว้ในเชิงพรรณานึ่งในหนังสือเกร็ดภาษา หนังสือไทย ฉบับปรับปรุงว่า “เมื่อพิมพ์ครั้งแรก มีผู้อ่านหลายท่านถามว่า พระพิเรนทรเทพนั้นเป็นใคร ผู้เขียนเองก็ไม่ทราบแน่ เพราะตามคำบอกเล่าที่ยกมานั้นก็ไม่ได้บอกไว้ แต่ตามหลักฐานจากที่อื่น ผู้ที่เป็นพระพิเรนทรเทพในระยะนั้นมีชื่อว่าสาย มีตำแหน่งเป็นเจ้ากรมพระตำรวจใหญ่ขวา แล้วเลื่อนยศขึ้นเป็นนายพลจัตวาทหารบก โปรดฯ ให้เป็นแม่ทัพคุมพลออกไปเมืองอุบลราชธานี ภายหลังได้เป็นพระยาอนุชิตชาญไชย แต่จะเป็นคนเดียวกันกับที่กล่าวถึงหรือเปล่าไม่ทราบแน่”^๑

ปัญหาที่ว่านี้ทำให้ผมต้องกลับไปเริ่มกระบวนการใหม่ทั้งหมด แม้ว่าในตอนที่เราเรียนมาจะถูกสอนมาให้ตรวจสอบความน่าเชื่อถือของหลักฐานก่อนก็ตาม แต่พอถึงเวลาจริงๆ ก็ดันข้ามขั้นตอนนั้นไปโดยไม่รู้ตัว ผมจึงเริ่มจากการตรวจสอบความน่าเชื่อถือของ “เรื่องเล่า” ด้วยหลายๆ วิธีการ แต่วิธีการที่ได้ผลลัพธ์น่าสนใจที่สุดคือการไปหาเรื่องเล่าอีกเรื่องหนึ่งมายืนยันได้ว่าการฝึกคนดำน้ำเคยเกิดขึ้นจริง และมีคนเสียชีวิตจากการฝึกจริงๆ ดังที่พระยาอนุমানราชธน (ยง เสฐียรโกเศศ) กล่าวไว้ในหนังสือพื้นความหลัง ความว่า

“เมื่อ ร.ศ. ๑๑๒ เรือรบฝรั่งเศส หักด่านปากน้ำ หลุดเข้ามาได้ถึงกรุงเทพฯ ก็มาจอดทอดลอยลำอยู่กลางน้ำหน้าสถานทูตฝรั่งเศส เวลาเย็นมีราษฎรแตกตื่นพากันไปดูเรือรบที่หน้าศาลกสถาน (คือที่ทำการกรมศุลกากรสมัยนั้น อยู่ติดกับสถานทูตฝรั่งเศสด้านเหนือ) และทหารฝรั่งเศสในเรือรบกำลังลงอาบน้ำในแม่น้ำ อย่างแบบฝรั่งที่รู้จักใช้ผ้าขาวม้า ราษฎรที่ยืนมองดูอยู่เห็นฝรั่งเศสในเรือรบแก้ผ้าอาบน้ำ กลางแจ้ง ไม่มียางอาย เหนียวรั้งความเกลียดชังไม่อยู่ ก็แอนหน้าให้ตามแบบไทย ที่นุงโสร่งก็ถลกขึ้นแล้วโก่งด้านหลังเปิดให้เห็น ‘สิงโตคาบแก้ว’ ไปที่เรือรบ ส่วนทหารที่ในเรือรบก็เข้าใจและทำไปไม่มีมือ เป็นคาบปาดคอให้ดู ทางฝ่ายราษฎรเมื่อเห็นก็ยิ่งแอนโง้งโค้งกันใหญ่ แปลว่าไม่กลัว ในที่สุดก็ต้องห้ามปรามกัน เพราะเกรงว่าจะถูกลามบานปลายจาก

น.อ. สวัสดิ์ จันทน์ (๒๔๕๕-๒๕๑๑) ผู้เขียนหนังสือ “นิทานชาวไร่”

เรื่องเล็กกลายเป็นเรื่องใหญ่โตขึ้นได้ เรื่องตอนนี้ข้าพเจ้าทราบจากภริยา ว่าบิดาพาข้าพเจ้าไปดูเรือรบฝรั่งเศสด้วย ท่านเคยเล่าเรื่องนี้ให้ฟังบ่อยๆ ภริยาข้าพเจ้าจึงจำได้แม่นยำ แต่ตนเองจำได้แต่เงาๆ เท่านั้นว่าได้ไปดู แต่ไม่ทราบว่าใครพาไป

นอกนี้ข้าพเจ้ายังได้ฟังจากคำเล่าจากบิดาข้าพเจ้าว่า ท่านผู้หนึ่งมีบรรดาศักดิ์เป็นพระยา เป็นเทือกเถาเหล่ากอขุนนางทหารเอกของไทยสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา ถัดสถานทูตฝรั่งเศสลงไปไม่สู้ไกลนัก ท่านมีความรักชาติอย่าง

พระยาอนุমানราชธน (ยง เสรีรักษ์โกเศศ, ๒๔๓๑-๒๕๑๒) ผู้เขียนเรื่อง "ความหลังครั้งอยู่กรมศุลกากร" ต่อมารวมอยู่ในหนังสือ "พื้นความหลัง"

แรงกล้า แต่ว่าเป็นทหารเก่า ได้ฝึกบ่าวไพร่ในบ้านให้รู้จักดำเนินาได้ทน ถ้าถึงคราวคับขันขอบมาพากล ก็จะได้ใช้ให้พวกดำเนินาเหล่านี้ถือขอเหล็กด้ามยาวดำนาว่ายพุ่งไปที่เรือรบ กะให้พอดีถึงเรือรบ พอพุ่งขึ้นจากน้ำ ก็ให้ทะลิ่งขึ้นสูงทันที เขาขอเหล็กขึ้นสับกับกรบเรือรบทันทีทันใด แล้วได้ขึ้นไปจัดการกับทหารบนเรือรบทันควัน เรื่องก็จะต้องสำเร็จกันเท่านั้นเอง แต่การฝึกหัดนี้ทำไปไม่ได้นาน เพราะคนที่ได้รับการฝึกหัดคนหนึ่งจมน้ำตาย ความทรง

ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท การฝึกหัดที่กล่าวนี้จึงต้องเลิกไป เพราะถูกสั่งห้าม เกรงว่าจะลูกกลมกลายเป็นเรื่องไม่ลืงปรารถนาขึ้นได้”^{๑๐}

จะเห็นได้ว่าทั้ง ๒ เรื่องเล่านี้มีโครงเรื่องเหมือนกัน คือมีเรือปืนฝรั่งเศสเข้ามา มีการฝึกดำเนินาโดยขุนนางผู้รักชาติบ้านเมือง มีผู้เสียชีวิตจากการฝึก อีกทั้ง ๒ เรื่องก็ยังมีที่มาจากคำบอกเล่าของบิดาเหมือนๆ กัน และยังมีตีพิมพ์เผยแพร่ในเวลาไล่เลี่ยกันด้วย โดยเรื่องปกิณณกะในรัชกาลที่ ๕ ของคุณหมอนวรัตติพิมพ์ครั้งแรกในปี ๒๔๙๗ แต่ก่อนหน้านั้น ๒ ปี พระยาอนุমানราชธน (ยง) ได้ตีพิมพ์เรื่องเล่าในข้างต้นนี้ไว้ในบทความเรื่อง “ความหลังครั้งอยู่กรมศุลกากร” ในหนังสือ ๕๖ วัน อุทิศแด่พระสมบัตติธัญญผล (ม.ล. เสือวัน อิศรางกูร) ในงานพระราชทานเพลิงศพ ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๙๔ ก่อนที่เรื่องนี้จะถูกนำมารวมพิมพ์ในหนังสือชุดพื้นความหลัง ในอีก ๑๕ ปีต่อมา

ทั้งนี้เรื่องเล่าของพระยาอนุমানราชธนมีความน่าสนใจที่ท่านไม่ได้ระบุตรงๆ ว่าขุนนางที่มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยาผู้นั้นราชทินนามอะไร ท่านบอกไว้แต่เพียงว่าบรรพบุรุษเป็นทหารเอกสมัยรัชกาลที่ ๓ ตั้งบ้านอยู่ไม่ไกลสถานทูตฝรั่งเศส และเป็นทหารเก่า แต่จะโดยตั้งใจหรือไม่ก็ตาม คุณสมบัตติที่พระยาอนุমানราชธนระบุไว้ดูจะบ่งชี้ไปที่ “สายสิงหนเสนี” อีกเช่นกัน เพราะนอกจากเรื่องบรรพบุรุษของท่านแล้ว บ้านของสายก็ตั้งอยู่ริมแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณสะพานยาววัดจักรวรรดิ^{๑๑} ไม่ไกลจาก

สถานทูตฝรั่งเศสเท่าใดนัก ส่วนเรื่องเป็นพระยาและทหารเก่า ผมคิดเข้าข้างตัวเองว่า พระยาอนุমানราชธนคงจะรู้จักใจท่านว่าคือผู้ใด แต่ท่านไม่กล่าวตรงๆ เลยระบุแค่บรรดาศักดิ์และตำแหน่งหน้าที่สุดท้ายของท่านผู้นั้นแทน

แม้ว่าตอนนี้จะมีหลักฐาน ๒ ชิ้นที่ยืนยันได้ว่า สาย สิงหนเสนี ก็คือพระพิเรนทรเทพที่ตามหาก็จจริง แต่ก็ยังมีประเด็นที่ต้องตรวจสอบให้แน่ชัดเสียก่อนว่า ทำไมเรื่อง “พื้นที่-เวลา” ของตัวบุคคลและเรือปืนถึงขัดแย้งกับเรื่องเล่าไปได้? แต่ระหว่างที่พยายามหาคำตอบในเรื่องนี้เอง ผมก็เกิดคำถามใหม่ผุดขึ้นมาอีกว่า เป็นไปได้ไหมที่คำว่า “พิเรนทร์” จะเป็นคำแผลงมาก่อนเหตุการณ์ในปี ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒)?

(๔)

คำถามใหม่ที่ผุดขึ้นมาอีกก็เพราะผมพาลไปนึกถึงโคลงบทหนึ่งที่มีเนื้อหาว่า “ไกลสรพระเสด็จได้ ลีภี ภิรม เจษฎาบดี เร่งไม้ พิเรนทร์แม่เนื้อเวณี ไปคลาด เลยพ้อ อาจพลิกแผ่นดินได้ แม่เนื้อแม่เนื้อ เมืองทมพิพ”^{๑๒} ซึ่งในโคลงนี้ปรากฏคำว่า “พิเรนทร์” ที่คล้ายคล้ายว่าจะเป็นคำแผลงอยู่ด้วย

โคลงบทนี้สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ไล่เข้าไปในพระราชพงศาวดารรัชกาลที่ ๒ ฉบับที่พระองค์ทรงชำระ ที่มาที่ไปของโคลงมาจากการจับพระเถระชั้นผู้ใหญ่สึกในข้อหากระทำเมถุนปาราชิก ทำให้กรมหมื่นศรีสุเรนทรซึ่งเป็นศิษย์ของพระเถระผู้ใหญ่รูปนั้นตั้งบัตรสนเท่ห์เป็นโคลงดังกล่าว เนื้อหาของโคลงจึงพาดพิง

ไปยังตุลาการโดยตรงคือ กรมหมื่น
รักษรมเรศ (ไกรสรพระเสด็จได้ สีกชี)
และกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (กรม
เจษฎาบดี เร่งไม้) เหตุที่ทำให้คิดไปว่า
“พิเรนทร์” อาจเป็นคำแผลงก็เพราะ
จิตร ภูมิศักดิ์ เคยถอดความโคลงนี้
เอาไว้ว่า “หม่อมไกรสรเสด็จพระ กรม
หมื่นเจษฎาบดินทร์กำกับการโอบโดย
เร่งให้โอบตีหนักๆ (เร่งไม้) เป็นการ
กระทำที่พิเรนทร์ จะต้องตกนรกขุม
อเวจีอย่างหนีไม่พ้น การกระทำเช่นนี้
ระวังเถิดจะทำให้แผ่นดินต้องกลายเป็น
เมืองทมิฬ”^{๑๓}

สำหรับจิตร คำว่า “พิเรนทร์” ใน
โคลงนั้นไม่ได้หมายถึงขุนนาง แต่เป็น
คำแผลงที่หมายถึงการกระทำอันนอก
กลุ่มนอกทางอย่างที่เร้าใจในปัจจุบัน
หากเราเชื่อตามที่จิตรถอดความ คำ
ว่า “พิเรนทร์” ก็คงถูกใช้เป็นคำแผลง
มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๒ แล้ว!

ผมลองตรวจสอบเรื่องนี้ด้วย
การเปิดพจนานุกรมที่ดีพิมพ์ก่อนปี
๒๔๗๖ (ร.ศ. ๑๑๒) เพื่อดูว่าเขาให้ความ
หมายคำว่า “พิเรนทร์” กันอย่างไร โดย
เท่าที่พอจะหาได้ในตอนนี้มี ๔ ฉบับ
คือ สัทธ พะจะนะ พาสา ไท (๒๓๕๗)
ของสังฆราชปาเลอกัว ให้ความหมาย
ว่า Strong and formidable to the
enemies. อภิขรวิธานศรียท์ (๒๔๑๖)
ของหมอบรัดเลย์ ไม่มีคำนี้ สิทธิกรมายน
(๒๔๓๔) ของ อี.บี. มิเชล ให้ความ
หมายว่า mighty, heroic, formidable
to the enemies. และ ศรีพจน์ภาษาไทย
(๒๔๓๔) ซึ่งปรับปรุงจากสัทธ พะจะนะ
พาสา ไท ก็ให้ความหมายเหมือนเดิม
เพิ่มเติมว่า title of mandarin.

จะเห็นได้ว่า ไม่มีร่องรอยของ
การใช้คำว่า “พิเรนทร์” เป็นคำแผลง
มาก่อนปี ๒๔๗๖ (ร.ศ. ๑๑๒) เลย ความ
หมายโดยรวมก็ยังไม่หลีกหนีกันมาก
คือสื่อถึงความกล้าหาญ ผู้เป็นใหญ่
อย่างวิเศษ และเป็นราชทินนามของ
ขุนนาง ถ้าหากจะอ้างอิงตามที่ ก.ศ.ร.
กุหลาบ เขียนเอาไว้ใน “อายะติวัตน์
หนังสือบำรุงปัญญาประชาชน” (๒๔๕๔)
ราชทินนาม “พิเรนทรเทพ” เพิ่งถูกแก้ไข
โดยรัชกาลที่ ๔ ในปี ๒๓๙๗ นี้เอง ความ
ว่า “(ในกฎหมายมีว่า) ‘พิเรนทรเทพ’
ทรงแก้เป็น ‘พิเรนทรเทพ’ ”^{๑๔}

ควรกล่าวไว้ด้วยว่า คุณสุพจน์
แจ้งเร็ว ก็เคยตั้งข้อสังเกตถึงความไม่
เข้าที่เข้าทางของคำว่า “พิเรนทร์” ใน
โคลงดังกล่าวมาตั้งแต่ ๑๐ ปีก่อนแล้ว
โดยให้เหตุผลว่า “หากเราจะสันนิษฐาน
ต่อไปว่า ‘พิเรนทร์’ นั้นหมายถึงไปถึงพระ
พิเรนทรเทพ ก็มีข้อน่ากังขาอยู่บ้าง.
จริงอยู่, พระพิเรนทรเทพเป็นขุนนาง
และสมมุติว่าบางทีจะเกี่ยวข้องกับการ
เสด็จพระคราวนี้บ้าง, แต่ก็ดูไม่อาจจะ
ถูกจับมาเข้าชุดกับบรรดาเจ้านายชั้น
ผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นเป้าโจมตีของบัตรสนเท่ห์
ฉบับนี้. ครั้นจะรวบรัดสันนิษฐานเอาว่า
ผู้จำโคลงบทนี้ (ซึ่งจะเป็นใครก็ตาม)
ท่องจำมาผิดๆ พลาดๆ จากพระนาม
‘สุรินทร (รักษ์)’ ก็ไม่มีหลักฐานอะไรจะ
ยืนยันได้แน่นอนแท้, แม้พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ จะมีพระราช
ดำรัสว่า ในเรื่องนี้กรมหมื่นสุรินทรรักษ์
ก็ทรงถูกทั้งหนังสือ ‘ด้วยกัน’.”^{๑๕}

ส่วนตัวผมเห็นด้วยกับข้อสังเกต
ของคุณสุพจน์ คือคิดว่าน่าจะลอกกัน
มาผิดจริงๆ หรือไม่ก็แก้ไขในระหว่าง

การชำระ เพราะพระราชพงศาวดาร
รัชกาลที่ ๒ มี ๒ ฉบับ ฉบับที่บรรจุโคลง
นี้ไว้เป็นฉบับที่สมเด็จพระ
ดำรงราชานุภาพทรงชำระ พระองค์ได้
ชื่อตุลาการเพียง ๒ พระองค์เพื่อให้
สอดคล้องกับโคลงคือกรมหมื่นรักษ
รมเรศกับกรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ แต่
ในฉบับตัวเขียนของเจ้าพระยาทิพากร
วงศ์ (ข้า บุนนาค) ระบุว่ามิเจ้าสามกรม
เป็นตุลาการ คือมีกรมหมื่นสุรินทรรักษ์
เพิ่มอีกพระองค์หนึ่ง^{๑๖}

หากเราลองเปลี่ยนคำว่า
“พิเรนทร์” ในโคลงบทนี้เป็นคำว่า
“สุเรนทร์” ที่มาจากพระนามกรมหมื่น
สุรินทรรักษ์ก็ดูจะเข้าที่เข้าทางกว่า
คำว่า “พิเรนทร์” อยู่ไม่น้อย ผมจึง
เชื่อว่าการคัดลอกต่อๆ กันมาคงทำ
ให้เกิดความผิดพลาดขึ้น และทำให้
จิตร ภูมิศักดิ์ ถอดความผิดตามไป
ด้วย จนทำให้ผมพาลคิดไปว่ามีการใช้
คำแผลง “พิเรนทร์” กันมาตั้งแต่สมัย
รัชกาลที่ ๒ นั้นเอง

(๕)

เมื่อมั่นใจแล้วว่าไม่将会有มีการ
ใช้คำแผลงดังกล่าวก่อนปี ๒๔๗๖ ผม
ก็กลับมาแก้ปัญหาเรื่อง “พื้นที่-เวลา”
ต่อไป เพราะตามที่กล่าวไว้ตั้งแต่ช่วง
ต้นๆ แล้วว่า ตั้งแต่เกิดวิกฤติการณ์
ร.ศ. ๑๑๒ สาย สิงหนเสนี ไม่ได้อยู่ใน
กรุงเทพฯ เลย เมื่อมีปัญหาที่คิดไม่ตก
แบบนี้อยู่ตรงหน้า ผมก็คิดว่ามีหลาย
หัวดีกว่าหัวเดียว เลยเล่าปัญหานี้ให้
คุณชัยวุฒิ ตันไชย และ คุณปราน
จินตะเวช ฟัง มิตรสหายทั้ง ๒ ท่าน
นอกจากจะช่วยค้นข้อมูลต่างๆ แล้ว

พวกเขาตั้งข้อสังเกตที่ค่อนข้างจะ “พิเรนทร์” ขึ้นมาในวงสนทนาด้วยการฝึกคนดำน้ำเกิดขึ้นก่อนปี ๒๔๗๖ (ร.ศ. ๑๑๒) หรือเปล่า?

ต้องยอมรับว่าไม่เคยคิดถึงประเด็นนี้มาก่อนเลย ตั้งแต่ต้นจนมาถึงตอนนี้ ผมไปยึดมั่นกับเรื่องเล่าที่ว่าการฝึกดำน้ำจะต้องเกิดหลังจากวิกฤติการณ์ปากน้ำ ตลอดจนปฏิบัติกับความคิดนั้นราวกับเป็นความจริงที่ไม่จำเป็นต้องพิสูจน์ ทั้งๆ ที่ในข้อเท็จจริงทางประวัติศาสตร์แล้วดูจะมีประเด็นอยู่ไม่น้อย เพราะเรือปืนฝรั่งเศสเข้ากรุงเทพฯ มา ๒ ครั้ง เรือปืนลำแรกที่เข้ามาชื่อ “ลูตัง” (Lutin) ลอยลำหน้าสถานทูตฝรั่งเศสตั้งแต่วัน

เรือปืน “ลูตัง” (Lutin) ประจำการอยู่ในกรุงเทพมหานคร (มีนาคม ๒๔๓๕)

ที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๓๕ (ร.ศ. ๑๑๑) หรือ ๔ เดือนเต็มๆ ก่อนที่เรือปืนชื่อ “โคเม็ต” (Comete) และ “แองกงสตัง” (Inconstang) จะฝ่าป้อมปืนที่ปากน้ำเข้ามาในเดือนกรกฎาคม ๒๔๓๖ จนเป็นที่มาของวิกฤติการณ์

หากเราคิด “พิเรนทร์” ว่าการฝึกดำน้ำเกิดขึ้นก่อนปี ๒๔๗๖ ก็เป็นไปได้ว่าเรือปืนที่อยู่ในเรื่องเล่าทั้ง ๒ เรื่องอาจจะเป็นเรือลูตัง หาใช่เรือโคเม็ตหรือแองกงสตังอย่างที่เข้าใจตามเรื่องเล่า และเมื่อกลับไปอ่านเรื่องเล่าใหม่อีกครั้งซ้ำๆ ผมก็ยังมั่นใจว่าเรือที่กล่าวถึงในนั้นน่าจะเป็นเรือปืนชื่อลูตังจริงๆ เหตุผลก็คือไม่มีการพูดถึงเรือปืนฝรั่งเศสว่ามี ๓ ลำสักแห่งเดียวหรือต่อให้เรื่องจำนวนเรือไม่สำคัญก็ได้ แต่การที่พระยาอนุমানราชธนะเล่าว่ามีชาวบ้านไปมองดูฝรั่งเศสแก้ผ้าอาบน้ำ

ก็น่าจะเป็นทหารเรือลูตังอีกเช่นกัน เพราะกว่า ๔ เดือนนั้นสถานการณ์ยังคงตึงๆ อยู่ แตกต่างไปจากหลังเกิดวิกฤติการณ์ปากน้ำ ความตึงเครียดที่เกิดขึ้นไม่น่าจะเอื้อให้ใครก็ตามเข้าใกล้เรือปืนทั้ง ๓ ลำได้ง่ายๆ มิหนำซ้ำ เรือปืนทั้ง ๓ ลำของฝรั่งเศสก็ถอนสมอออกจากกรุงเทพฯ หลังวิกฤติการณ์ผ่านไป ๒ สัปดาห์เพื่อไปปิดปากอ่าวสยามแทน^{๓๖}

ผมจึงเชื่อว่าเรือปืนเจ้าปัญหาของเราก็คือเรือลูตังนี่แหละครับ และตั้งแต่วันที่ ๑๙ มีนาคม ๒๔๓๕ (ร.ศ. ๑๑๑) จนถึง ๑๙ เมษายน ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) ก็ยังเป็นช่วงเวลาเดียวกันที่สายสิงหนเสนี จะอยู่ร่วม “พื้นที่-เวลา” เดียวกับเรือปืนลูตังอีกด้วย!

แต่ในช่วงเวลาดังกล่าว สายสิงหนเสนี จะฝึกดำน้ำตามคำเล่าลือ

หรือเปล่า ถึงตอนนี้ผมก็ยังหาหลักฐานอื่นๆ มายืนยันไม่ได้ แต่ที่แน่นอนคือวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๓๖ หรือ ๑ เดือนหลังจากเรือปีนลูดังเข้ามาสายก็ได้รับโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระพิเรนทรเทพแล้วส่งไปเมืองปราจีนบุรีในทันที ส่วนเหตุผลที่เขาถูกเลือกให้เป็นแม่ทัพในคราวนี้ นายทหารที่ได้ยินได้ฟังมาจากข้างในอีกที่ได้เล่าให้ น.อ. สวัสดิ์บันทึกเอาไว้ว่า

“ก่อนวันเดินทาง บรรดานายทหารสัญญาบัตรเข้าเฝ้าฯ พระพุทธเจ้าหลวงที่พระที่นั่งอนันตสมาคม (องค์ที่รื้อแล้ว ตั้งอยู่ข้างวัดพระศรีรัตนศาสดาราม) ในหลวงเสด็จออกในเวลาหนึ่งทุ่ม มีพระบรมวงศานุวงศ์ ๕๐-๖๐ องค์ เฝ้าฯ อยู่ด้วย พระพิเรนทรเทพคลานเข้าไปถึงพระบาท แล้วกราบลงสามรา ทรงรับสั่งว่า ‘เจ้าพระพิเรนทร ข้าให้เจ้าไปทัพครั้งนี้ เพราะว่าพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่เห็นว่าเจ้าเป็นผู้สมควร เพราะเจ้าเป็นตระกูลแม่ทัพ ทัพคราวนี้สำคัญอยู่ คนอื่นไม่เป็นที่ไว้ใจ เจ้าไปคงกระทำการสำเร็จตามประสงค์ของข้า’...รับสั่งต่อไปว่า ‘กระปี่นี้ให้ถือว่าตัวข้าไปกะเจ้าด้วย สิ่งใดควรทำสำเร็จ ก็ทำไปโดยไม่ต้องบอกเข้ามาให้รู้นวย แล้วกลับมาบอกทีหลังก็ได้ ขอให้เจ้าจงมีชัยต่ออริราชศัตรูด้วยประการทั้งปวง’ เสร็จแล้วก็เสด็จขึ้น”^{๑๘}

ถึงตรงนี้ หลักฐานแวดล้อมต่างๆ ก็บ่งชี้จนผมแน่ใจว่า สาย สิงหนเสนี ก็คือพระพิเรนทรเทพที่ผมตามหาแน่นอน แต่ก็ต้องยอมรับว่ายังไม่สามารถหาหลักฐานอื่นๆ มายืนยัน

เรื่องการฝึกดำน้ำได้จริงๆ ส่วนเหตุผลในการเลือก สาย สิงหนเสนี เป็นแม่ทัพเพราะชาติตระกูลและความไว้วางใจ แม้จะเป็นการให้เหตุผลที่ฟังขึ้นในกรอบความคิดของยุคสมัยนั้นก็จริง แต่ก็น่าจะมีเหตุผลอื่นๆ ประกอบอยู่ด้วย

นั่นก็จะเป็นไปได้หรือไม่ว่า ในช่วง ๑ เดือนที่ สาย สิงหนเสนี อยู่ร่วม “พื้นที่-เวลา” เดียวกับเรือปีนลูดังนั้น เขาได้แสดงความรักชาติบ้านเมืองอย่างไรอย่างหนึ่งขึ้นมาจริงๆ จึงทำให้ชื่อของเขาโดดเด่นขึ้นมาในช่วงเวลาเดียวกับที่รัฐบาลกำลังสรรหาตัวบุคคลเป็นแม่ทัพออกไปช่วยรบทางแม่น้ำโขงพอดี?

เชิงอรรถ

^๑ หจข. ร.๕ ยธ ๓.๓/๒๒ เรื่องสายโทรเลขเสียทางเมืองชุนอันแลจำปาศักดิ์ (๑ พ.ค.-๑๔ ต.ค. ๑๑๒).

^๒ พจนานุกรมฉบับมติชน, (กรุงเทพฯ: มติชน, ๒๕๔๓), น. ๖๒๖.

^๓ นวรัต โกรฤกษ์. เรื่องปกิณณะในรัชกาลที่ ๕. (กรุงเทพฯ : แพรว, ๒๕๕๓), น. ๓๓.

^๔ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. คนดีที่ข้าพเจ้ารู้จัก ๑. (กรุงเทพฯ : รวมสาส์น, ๒๕๔๘), น. ๑๙๖.

^๕ ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๐, น. ๒๖.

^๖ “ประวัติ ว่าที่นายพันโท หลวงไกรกริธา,” ใน ไคลงพิพิธพากย์, (พระนคร: โสภณพิพิธธรรมานการ, ๒๕๕๓), น. (๒)-(๓).

^๗ “ประวัติพระยาพลโยธินา,” ใน จุลยุทธการวงศ์ ผูก ๒ เรื่องพงษาวดารไทยของสมเด็จพระวันรัตน์ วัดพระเชตุพน ใน

รัชกาลที่ ๑ ทั้งอรรถแปลแปล, พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ นายพลโท พระยาพลโยธินา รามินทร์ภักดี (นพ พลโยธิน) ปีวอก พ.ศ. ๒๕๖๓, น. ๖.

^๘ สวัสดิ์ จันทน์. นิทานชาวไร่ ๑. (กรุงเทพฯ : คยามปริทัศน์, ๒๕๖๐), น. ๓๖๔-๓๖๕.

^๙ ส.พลาญน้อย. เกียรติภาษาหนังสือไทย ฉบับปรับปรุง. (กรุงเทพฯ : พิมพ์คำ, ๒๕๖๐), น. ๑๒๐.

^{๑๐} พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ). พื้นความหลัง เล่ม ๑. (กรุงเทพฯ : คยาม, ๒๕๔๗), น. ๙๒-๙๓.

^{๑๑} พรพิมล เจริญบุตร. “ตรอกสะพานยาว ไกรทมาตย์ และภิรมย์ ในละแวกวัดจักรวรรดิถึงวัดบพิตรพิมุข,” (ออนไลน์) เข้าถึงจาก www.lek-prapai.org เมื่อวันที่ ๒๔ พฤษภาคม ๒๕๖๔.

^{๑๒} สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์. พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒. (กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์ (๒๐๐๖), ๒๕๖๒), น. ๒๓๖.

^{๑๓} จิตร ภูมิศักดิ์. บทวิเคราะห์มรดกวรรณคดีไทย. (กรุงเทพฯ : ศรีปัญญา, ๒๕๖๑), น. ๗๗.

^{๑๔} ก.ศ. กุหลาบ. หมายเหตุวัฒนธรรมหนังสือบำรุงปัญญาประชาชน. (กรุงเทพฯ : สมาคมมิตรภาพญี่ปุ่น-ไทย, ๒๕๓๘), น. ๒๑-๒๒.

^{๑๕} สุพจน์ แจ่มเร็ว. “รัชกาลที่ ๓ กับกรมหมื่นศรีสุนทร และเรื่อง ‘มิดแมน’ ของเจ้านาย,” ใน ศิลปวัฒนธรรม. ปีที่ ๒๘ ฉบับที่ ๑๑ (กันยายน ๒๕๕๐), น. ๘๖.

^{๑๖} เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้าบุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ ๒ ฉบับเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ ฉบับตัวเขียน. (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, ๒๕๕๘), น. ๖๒.

^{๑๗} พิรพล สงนุ้ย. กรมพิพิพาทไทย-ฝรั่งเศส ร.ศ. ๑๑๒ ตามหลักฐานฝรั่งเศส. (กรุงเทพฯ : มติชน, ๒๕๕๕), น. ๖๖-๗๒.

^{๑๘} สวัสดิ์ จันทน์. นิทานชาวไร่ ๑. น. ๓๖๓.

เกาหลี (대한제국) จักรวรรดิเกาหลีที่ถูกลืมน

นิธิ เนื่องจำนงค์

ความนำ

ผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เกาหลีมักจะเริ่มศึกษาประวัติศาสตร์เกาหลีจากยุคสามอาณาจักร (ปีที่ ๕๗ ก่อนคริสตกาล-ค.ศ. ๖๗๖) ต่อเนื่องมายังซิลลา (ค.ศ. ๖๗๖-๙๓๕) โครยอ (ค.ศ. ๙๓๕-๑๓๙๐) โชซอน (ค.ศ. ๑๓๙๒-๑๙๑๐) เกาหลีภายใต้การยึดครองของญี่ปุ่น (ค.ศ. ๑๙๑๐-๔๕) จนกระทั่งเกาหลีสมัยใหม่ที่แบ่งออกเป็นเกาหลีเหนือ-ใต้ในปัจจุบัน ยุคสมัยที่ตกหล่นและมักถูกหลงลืมไปนั้นคือจักรวรรดิเกาหลีหรือแทฮันเจกุก ซึ่งดำรงอยู่ในช่วงเวลาอันสั้นระหว่าง ค.ศ. ๑๘๙๗-๑๙๑๐ และมีจักรพรรดิผู้ปกครองเพียง ๒ พระองค์ นั่นคือจักรพรรดิควางมู (광무) หรือที่รู้จักในอีกชื่อหนึ่งนั่นคือพระเจ้าโคจง และจักรพรรดิยุงฮี (융희) หรือในอีกชื่อหนึ่งนั่นคือพระเจ้าซุนจง โอรสของพระเจ้าโคจง

เหตุผลสำคัญที่จักรวรรดิดังกล่าวถูกหลงลืมไป อาจจะเป็นเพราะระยะเวลาการดำรงอยู่ที่ค่อนข้างสั้น และในช่วงเวลาที่ดำรงอยู่ยังเต็มไปด้วยความปั่นป่วนวุ่นวายโดยเฉพาะการเมืองระหว่างประเทศในเอเชียตะวันออก โดยเฉพาะสงครามระหว่างมหาอำนาจในภูมิภาคนี้ทั้งสงครามระหว่างจีนและญี่ปุ่น และสงครามระหว่างญี่ปุ่นและรัสเซีย สงครามทั้งสองนี้มีนัยอย่างมากต่อการกำหนดชะตากรรมของจักรวรรดิเกาหลี

(บน) จักรพรรดิควางมู หรือพระเจ้าโคจง และจักรพรรดิยุงฮี หรือพระเจ้าซุนจง โอรสของพระเจ้าโคจง สองจักรพรรดิของจักรวรรดิเกาหลี (ภาพจาก Wikimedia Commons)

จากชัยชนะของญี่ปุ่นในสงครามทั้งสองได้ทำให้จักรวรรดิเกาหลีตกอยู่ภายใต้การปกครองของญี่ปุ่นในท้ายที่สุด

จากการที่เป็นจักรวรรดิสุดท้ายก่อนที่จะตกอยู่ใต้อาณานิคม ทำให้จักรพรรดิควางมู หรือพระเจ้าโคจง และจักรวรรดิเกาหลีตกเป็นจำเลยทางประวัติศาสตร์ว่าเป็นต้นเหตุที่ทำให้เกาหลีถูกยึดครอง ที่ผ่านมาผู้ที่ศึกษาประวัติศาสตร์เกาหลีในช่วงเวลานี้มักจะชี้ให้เห็นถึงปัญหานานัปการภายในช่วงปลายยุคโชซอน และต่อเนื่องมายังยุคแทฮันเจกุก ทั้งความอ่อนแอของสถาบันกษัตริย์และตัวกษัตริย์เองนั่นคือพระเจ้าโคจง (ค.ศ. ๑๘๕๒-๑๙๑๙) การเข้ามายุ่งเกี่ยวในราชสำนักของเครือญาติราชินี การไม่เท่าทันกับความเปลี่ยนแปลงของโลกภายนอกของราชสำนัก การยึดติดกับระบบโลกแบบที่จีนเป็นศูนย์กลาง และความไร้ประสิทธิภาพของระบบราชการ เป็นต้น บทความนี้จะศึกษาจักรวรรดิเกาหลีที่ถูกกลืนและตกเป็นจำเลยทางประวัติศาสตร์ ทั้งจุดเริ่มต้น การดิ้นรนท่ามกลางการรุกรานของมหาอำนาจ และจุดสิ้นสุดของจักรวรรดิ

การก่อตั้งจักรวรรดิเกาหลี : จากระบบโลกที่มีจีนเป็นศูนย์กลาง สู่ระบบโลกแบบเวสต์ฟาเลีย

ระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลางเรียกว่า *Zongfan* ระบบนี้เริ่มในราชวงศ์โจวตะวันตก (๑๐๔๖-๗๗๑ ปีก่อนคริสตกาล)° *Zong* หมายความว่าจักรพรรดิจีนที่อ้างว่าเป็นโอรสสวรรค์ (*tianzi*) และมีอำนาจสิทธิขาดอันเนื่องมาจาก “โองการสวรรค์” (mandate of heaven หรือ *Tianming*) ที่ปกครองทุกสรรพสิ่งภายใต้สวรรค์ (*tianxia* หรือ all-under-heaven) ส่วนคำว่า *fan* หมายถึงฝ่าของราชวงศ์ที่อยู่ตามชายแดนของจีน

และมีความชอบธรรมจากการแต่งตั้งของโอรสสวรรค์° ในส่วนความสัมพันธ์ลักษณะนี้ระหว่างเกาหลีกับจีนสืบค้นกลับไปได้ตั้งแต่ยุคสามอาณาจักร โดยในการทำสงครามระหว่างกันทั้งสามอาณาจักรต่างแสวงหาพันธมิตรจากจีนแผ่นดินใหญ่เพื่อเพิ่มโอกาสในการชนะคู่แข่ง จนในท้ายที่สุดพันธมิตรระหว่างซิลลา (ปีที่ ๕๗ ก่อนคริสตกาล-ค.ศ. ๙๓๕) และราชวงศ์ถัง (ค.ศ. ๖๑๘-๙๐๗) สามารถชนะอาณาจักรแพกเจ (ปีที่ ๑๘ ก่อนคริสตกาล-ค.ศ. ๖๖๐) และโคกูรยอ (ปีที่ ๓๗ ก่อนคริสตกาล-ค.ศ. ๖๖๘) ได้เป็นผลสำเร็จ สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างจีนและเกาหลีในช่วงราชวงศ์โชซอนนั้นมีจุดเริ่มต้นที่น่าสนใจ โดยอีซองคเย (*Yi Song-gye*) อดีตแม่ทัพของอาณาจักรโครยอได้รับคำสั่งจากกษัตริย์โครยอให้เข้าร่วมกับมองโกลในการต่อต้านหมิง แต่อีซองคเยกลับยกทัพกลับแล้วยึดอำนาจก่อนตั้งราชวงศ์ใหม่ โดยในกระบวนการก่อตั้งอีซองคเยได้แจ้งและขอการยอมรับจากราชวงศ์หมิง แม้กระทั่งชื่อโชซอนยังเป็นจักรพรรดิหงอู (*Hongwu Emperor*, ค.ศ. ๑๓๖๘-๙๘) เป็นผู้คัดเลือก ด้วยเหตุนี้ความสัมพันธ์ระหว่างหมิง-โชซอนจึงมีลักษณะของ “การรับใช้ผู้ยิ่งใหญ่” (*Serving the Great* หรือซาแด (*사대*) ในภาษาเกาหลี)°

ของไชซิก (*Chung Chai-Sik*) ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าอีซองคเยได้สร้างอาณาจักรโชซอนตามแนวทางรัฐแบบขงจื้อ (แบบจีน) และพยายามปรับเปลี่ยนโครงสร้างเชิงสถาบันของระบบเศรษฐกิจ การเมือง และสังคมให้เป็นไปตามตัวแบบขงจื้อ และในการออกแบบโครงสร้างรัฐบาลได้มีการประยุกต์ใช้กฎหมายของต้าหมิงในการวางโครงสร้างการบริหารราชการแผ่นดิน เนื่องจากผู้ก่อตั้งอาณาจักรโชซอนมีความเลื่อมใสในอุดมการณ์แบบขงจื้อของต้าหมิง และมีมุมมอง

ต่อต้านหมิงในฐานะของประเทศที่เหนือกว่าทางอารยธรรม หรือ “จุงฮวาอียชิก” (조선의 중화의식)^๔ หลักการที่ว่าด้วยการรับใช้ผู้ยิ่งใหญ่หรือ “ซาแด” แสดงให้เห็นถึงนัยของการที่โชซอนไม่มีเอกราชหรือความเป็นอิสระ เนื่องจากความสัมพันธ์ระหว่างโชซอนและต้าหมิงไม่ได้อยู่ในสถานภาพของรัฐที่มีอำนาจอธิปไตยที่เท่าเทียมกัน ดังเช่นในระบบความสัมพันธ์ระหว่างแบบเวสต์ฟาเลีย (Westphalian international system) หากแต่ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐทั้งสองรวมทั้งระหว่างต้าหมิงและรัฐอื่นๆ ในเอเชียตะวันออกเป็นไปในลักษณะของลำดับชั้นสูงต่ำ (hierarchy) โดยต้าหมิงเป็นศูนย์กลางอำนาจ และประเทศอื่นๆ เป็นรัฐบริวาร สำหรับความสัมพันธ์ระหว่างรัฐบริวารด้วยกันจะมีลักษณะของความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ดังความสัมพันธ์ระหว่างโชซอนและญี่ปุ่นจะอยู่ภายใต้หลักโคโยริน (고려) หรือความสัมพันธ์แบบเพื่อนบ้านที่เท่าเทียม ซึ่งเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. ๑๔๐๑ หลังจากที่โชกุนโยชิมิตสึ เข้าสู่ระบบความสัมพันธ์กับต้าหมิงด้วยการรับการแต่งตั้งจากต้าหมิงให้เป็นผู้ปกครองญี่ปุ่น^๕

แม้ว่าต้าหมิงจะอยู่ในสถานะเสมือนกับเจ้าจักรวรรดิ แต่ประเทศบริวารยังคงสิทธิในการปกครองตนเองหรือดำเนินนโยบายการปกครองภายในประเทศตนเองอย่างเต็มที่ โดยที่ในสภาวะปกติต้าหมิงจะไม่เข้ามาแทรกแซงกิจการภายในของประเทศบริวาร หน้าที่ของรัฐบริวารที่พึงกระทำต่อต้าหมิงคือการส่งคณะทูตมาแสดงความเคารพและถวายเครื่องบรรณาการตามประเพณีเท่านั้น แต่แต่ละรัฐจะมีความถี่ในการส่งคณะทูตเพื่อมอบเครื่องบรรณาการที่ไม่เท่ากัน ขึ้นอยู่กับความใกล้ชิดและระยะทาง สำหรับกรณีของโชซอนนั้น ต้องส่งคณะทูตไปยังหมิงปีละ ๕ ครั้งในช่วงปีใหม่ ในวันเกิดของจักรพรรดิหมิง วัน

เกิดของรัชทายาทหมิง และในช่วงฤดูหนาวในวันที่พระอาทิตย์อยู่ห่างจากโลกมากที่สุด นอกจากนี้ หากเกิดเหตุการณ์พิเศษ เช่น จักรพรรดิหมิงสิ้นพระชนม์ วันขึ้นครองราชย์ของจักรพรรดิใหม่ หรือการแต่งตั้งพระมเหสี จะมีการส่งคณะทูตพิเศษไปยังหมิงเช่นกัน การส่งคณะทูตพร้อมเครื่องบรรณาการนั้น นอกจากจะเป็นไปเพื่อเป่าประสังข์ทางการเมืองแล้วยังเป็นไปเพื่อการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมและทางเศรษฐกิจการค้าอีกด้วย โดยเครื่องบรรณาการของโชซอนมักประกอบไปด้วยสินค้าสำคัญ อาทิ ม้า โสม หนังกัดตัว ผ้า เสื้อทอลายดอกไม้ เมื่อคณะทูตยกคณะกลับโชซอนมักจะนำสินค้าสำคัญ อาทิ ผ้าแพร ยาจีน หนังสือเครื่องถ้วยชาม กลับด้วยเสมอ^๖

นอกจากนี้เมื่อคณะทูตหมิงเดินทางมายังโชซอน กษัตริย์โชซอนจะต้องออกจากพระราชวังเพื่อมาต้อนรับคณะทูตจีนที่ประตูของกินมุน (경문) หรือประตูแห่งการต้อนรับตามพันธะหน้าที่ (Welcoming Gate for Obligation) ซึ่งสร้างขึ้นในปี ๑๕๓๗ ก่อนจะนำราชทูตไปที่หอโมฮวากวาน (Mohwagwan Hall) ซึ่งเป็นที่พักของราชทูต เรือนรับรองนี้สร้างขึ้นในปี ๑๔๐๗ ปัจจุบันเป็นพิพิธภัณฑสถานจำชอนแดมุน (Seodaemun Prison Museum) ดังนั้นสถานที่ทั้งสองจึงเป็นสัญลักษณ์ของความสัมพันธ์ทางการทูตระหว่างจีนและเกาหลี หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือสัญลักษณ์ของการอยู่ภายใต้ระเบียบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลางของเกาหลี^๗ พิธีกรรมและสัญลักษณ์เหล่านี้ยังคงดำรงอยู่แม้ว่าต้าหมิงจะสิ้นสุดและแทนที่ด้วยต้าชิง ซึ่งสถาปนาความสัมพันธ์แบบเดียวกันนี้ผ่านการยกทัพเข้าโจมตีโชซอนถึง ๒ ครั้ง (ค.ศ. ๑๖๒๗ และ ๑๖๗๖) โดยในการโจมตีครั้งที่ ๒ นั้นพระเจ้าอินโจ กษัตริย์โชซอนในสมัยนั้นถึงกับต้อง

คุณเข่ายอมรับความพ่ายแพ้ต่อหน้าแม่ทัพชิง ด้วยเหตุนี้แม้ว่าความสัมพันธ์ระหว่างโชซอนและต้าชิงจะเป็นไปในลักษณะเดียวกับต้าหมิง แต่ความแนบแน่นในความสัมพันธ์ลดลงอย่างมาก สาเหตุสำคัญคือโชซอนมักมองว่าต้าชิงหรือแมนจูมีความด้อยกว่าทางอารยธรรม ซึ่งต่างจากต้าหมิงที่เป็นต้นทางของกระแสอารยธรรมแบบขงจื้อ ภายหลังจากล่มสลายของต้าหมิงทำให้โชซอนมองว่าตนเป็นปรกาการสุดท้ายของการพิทักษ์รักษาอารยธรรมแบบขงจื้อให้อยู่รอดท่ามกลางการขึ้นสู่อำนาจของแมนจู

จากการที่โชซอนอยู่ในสถานะรัฐบริวารของจีนมาอย่างยาวนาน ดังนั้นหนึ่งในเป้าหมายของการก่อตั้งจักรวรรดิเกาหลีของพระเจ้าโจจง หรือจักรพรรดิควางมู คือการถอนตัวออกจากระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลาง ในการดำเนินการดังกล่าวนอกจากการเปลี่ยนชื่อประเทศจาก “โชซอน” ซึ่งเป็นชื่อที่จักรพรรดิแห่งต้าหมิงเป็นผู้เลือก (โชซอนเป็นชื่ออาณาจักรแรกๆ ของเกาหลี ตั้งอยู่ทางเหนือของคาบสมุทรเกาหลีและถูกกวาดล้างโดยราชวงศ์ฮั่นของจีนในปี ๑๐๘ ก่อนคริสตกาล) มาเป็น “แทฮันเจกุก” หรือจักรวรรดิเกาหลีที่ยิ่งใหญ่ (The Great Han Empire) (ซึ่งมีที่มาจากอาณาจักรโบราณของเกาหลีตั้งอยู่ทางใต้ของคาบสมุทรเกาหลีและไม่เคยถูกรุกรานจากจีน) พร้อมทั้งเปลี่ยนพระนามของตนเองจากพระเจ้าโจจงเป็นจักรพรรดิควางมู อังเดรชมิท (Andre Schmid) ได้ตั้งข้อสังเกตว่าก่อนหน้าที่จะเปลี่ยนชื่อประเทศและชื่อเรียกองค์จักรพรรดิพระเจ้าโจจงได้เริ่มเปลี่ยนคำเรียกขานพระองค์มาตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๕๙๔ จากเดิม “กษัตริย์” (Kunju) มาเป็น “กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่” (Taekunju) และเปลี่ยนมาใช้ตามแบบตะวันตกนั้นคือ “รอยัล

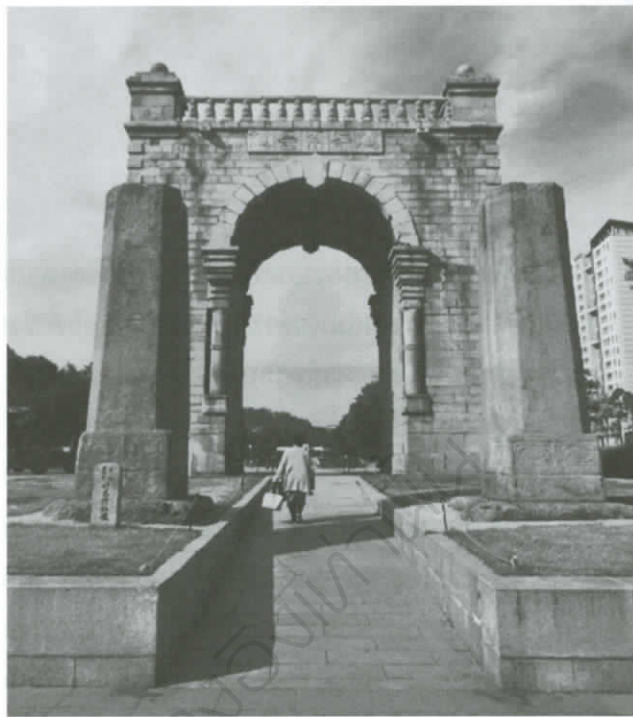
หວວນກຸດັນ ທີ່ສຳລັບທຳພິທີບູຮານສາວຽກ (ຖ່າຍຖ່າຍໂດຍ ນິຕິ ເນື່ອງ ຈຳນາກ ວັນທີ່ ໑໔ ກັນຍາ ມາຍ ໒໐໐໔)

ไฮเนส” (Chusang chonha) ก่อนจะหันมาใช้คำว่า “เกรตอิมพีเรียลไฮเนส” (Taegunju p’yeha) การปรับเปลี่ยนชื่อเรียกเหล่านี้สะท้อนให้เห็นได้เป็นอย่างดีถึงความพยายามยกสถานะจากเจ้ารัฐบริวารให้มีความเท่าเทียมกับจักรพรรดิของต้าชิงและเปลี่ยนแปลงให้สอดคล้องกับบรรทัดฐานระหว่างประเทศ

นอกจากการเปลี่ยนชื่อเรียกพระองค์แล้ว อีกสิ่งหนึ่งที่ทำควบคู่กันไปในั้นคือการสร้าง “วอนกุดัน” (원구단) หรือหอสำหรับทำพิธีบูชาสวรรค์ ในความเป็นจริงแล้วอาคารลักษณะนี้เคยก่อสร้างมาแล้วครั้งหนึ่งในช่วงก่อตั้งราชวงศ์โชซอน เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นอิสระของราชวงศ์โชซอนจากจักรวรรดิหยวน โดยครั้งนั้นเรียกว่า “วอนตัน” (원단) เพื่อหลีกเลี่ยงความเข้าใจผิดจากราชวงศ์หมิงว่าโชซอนจะทำพิธีที่เทียบเท่า “โอรสสวรรค์” อย่างไรก็ตามหลังการสร้างวอนตัน ขุนนางโชซอนพยายามห้ามไม่ให้กษัตริย์ทำพิธีบูชาสวรรค์ เพราะมองว่ามีเฉพาะ “โอรสสวรรค์” นั่นคือจักรพรรดิหมิงเท่านั้นที่ทำพิธีดังกล่าวได้ การที่พระเจ้าโจจงได้รื้อฟื้นกลับมาสร้างหอบูชาสวรรค์ขึ้นอีกครั้งเป็นการแสดงออกอย่างชัดเจนถึง “สถานะที่เท่าเทียม” ระหว่างพระองค์กับจักรพรรดิจีน เป็นความเท่าเทียมในฐานะของ “จักรพรรดิและโอรสสวรรค์” ในคำประกาศของพระเจ้าโจจงเมื่อวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๑๕๙๒ เมื่อครั้งประกอบพิธีบูชาสวรรค์ได้ระบุว่า “รากฐานของความเป็นเอกราชได้ถูกสร้างขึ้นและสิทธิ

ขององค์อธิปัตย์ได้รับการรับรอง...นามของประเทศ ถูกตั้งแต่แทฮัน เราจะเรียกปีนี้ว่าปีที่หนึ่งของรัชสมัย ความมู”^{๑๐} ที่น่าสนใจคือสถานที่ที่สร้างวอนกุดันเคยเป็นที่ตั้งของ “นัมบยอลกุง” (남부요) ที่เป็นวังรับรองราชทูตจีน ดังนั้นการสร้างวอนกุดันขึ้นมาแทนที่สะท้อนวัตถุประสงค์ที่ต้องการ “ปฏิเสธ” หรือ “ล้มล้างมรดกทางประวัติศาสตร์” ของการตกเป็นรัฐบริวารของจีนอย่างชัดเจน ขณะเดียวกันที่ตั้งของวอนกุดันยังอยู่ใกล้กับพระราชวังคยองกุง (경궁) หรือที่เปลี่ยนชื่อเป็นตึกชุกุงในปัจจุบัน พระเจ้าโคจงประสงค์จะให้พระราชวังแห่งนี้เป็นพระราชวังหลักแทนที่ของบ็อกกุง (ถูกทำลายโดยญี่ปุ่น) ดังนั้นการวางตำแหน่งของวอนกุดันใกล้กับพระราชวังคยองกุง จึงเป็นการแสดงออกให้เห็นถึง “ศูนย์กลางอำนาจแห่งใหม่” นั่นเอง อีกเหตุผลหนึ่งที่มีการชี้ให้เห็นถึงสถานที่ทั้งสองอยู่ใกล้กับสถานทูตของประเทศมหาอำนาจ ดังนั้นจึงสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่จะใช้อิทธิพลของประเทศมหาอำนาจในการ “สกัดกั้น” ญี่ปุ่น^{๑๑} รวมทั้งอาจต้องการป้องกันไม่ให้เกิดเหตุการณ์ดังเช่นการบุกไปสังหารราชินีมินในพระราชวัง

นอกจากวอนกุดันแล้ว อีกหนึ่งสิ่งก่อสร้างสำคัญที่สะท้อนสัญลักษณ์ของ “ความเป็นเอกราช” ของจักรวรรดิเกาหลีคือการสร้าง “ประตูประกาศเอกราช” (독립문) ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อปี ๑๘๙๗ แม้ว่าในความเข้าใจทั่วไปประตูดังกล่าวสร้างขึ้นโดยนายซอแจพิล (So Chae-pil) ปัญญาชนและแกนนำฝ่ายปฏิรูป รวมทั้งเป็นผู้นำของสมาคมเอกราช (독립협회) แต่อีแทจิน (Yi Tae-Jin) ศาสตราจารย์ด้านประวัติศาสตร์เกาหลีแห่งมหาวิทยาลัยแห่งชาติโซล ได้อธิบายว่าประตูดังกล่าวสร้างขึ้นโดยพระราชดำริของพระเจ้าโคจง แต่เนื่องจากพระเจ้าโคจงต้องการแสดง

ประตูประกาศเอกราช การสร้างประตูตามรูปแบบตะวันตก (ประตูชัยกรุงปารีส) แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์การสร้างได้เป็นอย่างดี (ภาพถ่ายโดย นิธิ เนื่องจำนงค์ วันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๐๑๙)

ให้เห็นว่าประตูประกาศเอกราชเป็นความคิดริเริ่มของสมาคมเอกราช จึงสนับสนุนให้มีการตั้งสมาคมดังกล่าวขึ้น และได้บริจาคเงิน ๑,๐๐๐ วอน หรือกว่า ๑ ใน ๓ ของเงินบริจาคในนามสมาคมเอกราชเพื่อสร้างประตูดังกล่าว^{๑๒} ทั้งนี้คำว่า “เอกราช” (독립) ในที่นี้สะท้อนนัยถึง “เอกราช” ของเกาหลีจาก “จีน” หรือ “ระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลาง” นั่นเอง โดยสถานที่ก่อสร้างประตูประกาศเอกราชนั้นเคยเป็นที่ตั้งของประตูของกินมุน ซึ่งเป็นสัญลักษณ์ของการเป็นประเทศบริวารของจีนและระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลาง การสร้างประตูประกาศเอกราชตามรูปแบบตะวันตก (ประตูชัยกรุงปารีส) แสดงให้เห็นถึงวัตถุประสงค์การสร้างได้เป็นอย่างดี นายอันคยองซู (An Kyongsu) ประธานสมาคมเอกราชได้กล่าวต่อหน้าสาธารณชนเมื่อครั้งวางศิลาฤกษ์ก่อสร้างประตูว่า “ประตูกำลังจะสร้างขึ้นเพื่อยืนหยัดตลอดไปถึงการปฏิเสธการครอบงำของแมนจู เพื่อแสดงให้เห็นว่าเกาหลีจะตัดขาดโดยสิ้นเชิงจากอิทธิพลในเชิงลบของการตกอยู่ภายใต้การอุปถัมภ์จากจีน...”^{๑๓}

ทั้งหอบุชาสวรรค์ (วอนกุดัน) และประตูประภาค
เอกราชล้วนแล้วแต่เป็นสิ่งก่อสร้างที่เป็นหมุดหมาย
สำคัญของการเกิดขึ้นของจักรวรรดิแทฮันเจกุก และ
สัญลักษณ์สำคัญที่สิ่งก่อสร้างทั้งสองต้องการแสดง
ออกมาคือการเป็นเอกราชของเกาหลีจากจีน การออก
จากระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลาง และการเข้าสู่ระบบ
โลกแบบเวสต์ฟาเลียที่ในเชิงสถานะแล้วประเทศ
ต่างๆ มีความเท่าเทียมกัน ในการดำเนินการดังกล่าว
พระเจ้าโจจงได้ผสมผสานสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม
ทั้งแบบดั้งเดิม นั่นคือวอนกุดันที่สร้างขึ้นตามแบบ
ของจีน และสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมแบบใหม่ นั่น
คือประตูประภาคเอกราชที่สร้างขึ้นตามแบบประตู
ชัยของฝรั่งเศส พร้อมกันนั้นยังได้วางผังเมืองกรุง
โซลขึ้นมาใหม่โดยให้พระราชวังคยองกุงเป็น
ศูนย์กลางของเมืองหลวงแทนที่คยองบ็อกกุง พร้อม
กันนี้ยังได้สร้างสวนสาธารณะทัตโกล (태극궁) ขึ้น
มาใหม่บนพื้นที่เดิมของวัดวอนกักซา อิแทจินตั้งข้อ
สังเกตว่าการวางผังเมืองกรุงโซลในช่วงจักรวรรดิ
เกาหลีอาจได้รับอิทธิพลจากการวางผังเมืองของกรุง
วอชิงตัน ดี.ซี. เนื่องจากผู้กำหนดนโยบายหลายคน
ในขณะนั้นเคยมีประสบการณ์การเดินทางไปยังกรุง
วอชิงตัน ดี.ซี. อีกทั้งรูปแบบผังเมืองใหม่มีลักษณะ
ของการมีศูนย์กลางและการแผ่กระจายเป็นรัศมีจาก
ศูนย์กลางดังเช่นกรุงวอชิงตัน ดี.ซี. ในกรณีกรุงโซล
มีพระราชวังคยองกุงเป็นศูนย์กลาง^{๑๔}

การเดินร่นของจักรวรรดิเกาหลี : กึ่งท่ามกลางฝูววาฟ

“ท่ามกลางการต่อสู้ของฝูววาฟ กึ่งจะหลังหัก”
 (“고래 싸움에 새우등 터진다.”) คือสุภาษิตโบราณของ
เกาหลีและมักเป็นสุภาษิตที่ใช้ในการเปรียบเทียบ

สถานะของเกาหลีในช่วงก่อนตกเป็นอาณานิคมของ
ญี่ปุ่น โดยกึ่งในที่นี้คือเกาหลี ขณะที่เหล่าวาฟคือ
ประเทศมหาอำนาจที่รายล้อมเกาหลี ไม่ว่าจะเป็น
รัสเซีย จีน และญี่ปุ่น ในความเป็นจริงแล้วการต่อสู้
ของเหล่าวาฟได้เกิดขึ้นก่อนที่จักรวรรดิเกาหลีจะ
ก่อตั้ง และการก่อตั้งจักรวรรดิเกาหลีอาจมองได้ว่า
เป็นการปรับตัวตามการชิงชัยของมหาอำนาจ จาก
ที่ได้กล่าวไปแล้ว เกาหลีในยุคโชซอนได้อยู่ภายใต้
ระเบียบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลางและยึดมั่นหลักการ
ดังกล่าวอย่างหนักแน่น ช่วงเวลาที่พระเจ้าโจจงขึ้น
ดำรงตำแหน่งกษัตริย์ (ค.ศ. ๑๘๖๔) เป็นช่วงเวลา
ที่อิทธิพลจากประเทศเจ้าอาณานิคมตะวันตกเริ่มเข้า
มายังเอเชียตะวันออก และเป็นจุดเริ่มต้นของ “ช่วง
อลหม่านของเกาหลี”^{๑๕}

โดยก่อนหน้านั้นได้เกิดสงครามฝิ่นระหว่างต้า
ซิงกับเจ้าอาณานิคมตะวันตกถึง ๒ ครั้ง (ค.ศ. ๑๘๓๙-
๔๒, ๑๘๕๖-๖๐) และการบังคับเปิดประเทศญี่ปุ่นโดย
แมทธิว เพอร์รี่ในปี ๑๘๕๔ อย่างไรก็ตามประเทศ
มหาอำนาจในตะวันตกยังไม่ได้ให้ความสำคัญกับ
เกาหลีมากนัก ขณะเดียวกันช่วงเวลาที่ขึ้นครองราชย์
พระเจ้าโจจงยังคงมีพระชนมายุเพียง ๑๑ พรรษาเท่านั้น
ดังนั้นจึงต้องมีผู้สำเร็จราชการ นั่นคือพระราชบิดาเจ้าชาย
แทวอนกุน (Taewongun) และไทเฮา โดยผู้ที่มิบทบาท
ค่อนข้างมากคือเจ้าชายแทวอนกุน จากการดำเนิน
นโยบายปฏิรูปของแทวอนกุนที่มุ่งสร้างความเข้มแข็ง
ให้กับราชวงศ์และขจัดแนวคิดนอกกรีต (คาทอลิก)
ได้ส่งผลตามมาให้มีการประหารชีวิตชาวเกาหลีที่
เปลี่ยนไปนับถือศาสนาคริสต์นิกายคาทอลิกจำนวน
มาก รวมทั้งมิชชันนารีฝรั่งเศส เหตุการณ์ดังกล่าวได้
ทำให้ฝรั่งเศสส่งกองกำลังโจมตีเกาะคังฮวาในเดือน
ตุลาคม ค.ศ. ๑๘๖๖ ในปีเดียวกันนี้ยังมีเหตุการณ์

ปะทะกับเรือของ นายพล เซอร์แมน ชาวอเมริกันที่เข้ามาทำการค้าที่เมืองเปียงยางถูกจม ทั้งสองเหตุการณ์นี้โซซอนได้รับชัยชนะ ส่งผลตามมาทำให้ตะวันตกเริ่มให้ความสนใจโซซอน และยังทำให้แทวอนกุนมีความมั่นใจที่ผิดพลาดถึงขีดความสามารถของโซซอน และการดำเนินนโยบายที่คิดว่าถูกต้อง^{๖๖}

ความพยายามในการเปิดประเทศเกาหลีประสบความสำเร็งโดยญี่ปุ่น ซึ่งเลียนแบบวิธีการที่ตนเองถูกบังคับเปิดประเทศ โดยส่งเรือรบมายังเกาหลีเพื่อยั่วยุ และเมื่อเกาหลีเปิดฉากโจมตี ญี่ปุ่นได้ส่งกองเรือเพื่อบีบบังคับให้เกาหลีได้ยอมลงนามในสนธิสัญญาที่ไม่เท่าเทียม ซึ่งญี่ปุ่นได้เลียนแบบจากประเทศตะวันตก แม้ว่านัยสำคัญของสนธิสัญญาคือเกาหลียอมรับสถานะการเป็นประเทศเอกราช (จากชิง) ดังที่ระบุในมาตราหนึ่งของสนธิสัญญาคังฮวา (ค.ศ. ๑๘๗๖) ว่า “โซซอนเป็นรัฐเอกราชมีอำนาจอธิปไตยเช่นเดียวกับญี่ปุ่น” แต่ทั้งชิงและโซซอนไม่ได้ตีความสนธิสัญญานี้ว่าเป็นการสิ้นสุดความสัมพันธ์แบบรัฐบริวารแต่อย่างใด^{๖๗} ทั้งนี้เป็นที่น่าสนใจว่าสนธิสัญญานับแรกที่โซซอนทำกับต่างประเทศนี้เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่พระเจ้าโจจงได้ขึ้นมาปกครองประเทศอย่างเต็มตัวและได้ยกเลิกแนวนโยบายที่แทวอนกุนดำเนินมาเกือบทั้งหมด อย่างไรก็ตามแม้ว่าพระเจ้าโจจงจะได้ปกครองประเทศอย่างเต็มตัว แต่ช่วงเวลาต่อจากนี้เกาหลีตกอยู่ภายใต้ความปั่นป่วนวุ่นวายที่เกิดจากความเชื่อมโยงระหว่างภายในและภายนอก การทำสนธิสัญญากับญี่ปุ่นเป็นจุดเริ่มต้นของการที่ญี่ปุ่นได้ขยายบทบาทในโซซอนและส่งผลตามมาให้เกิดความวุ่นวายหลายระลอก ตั้งแต่เหตุการณ์อิโม (Imo Incident) ในปี ๑๘๘๒ ที่ทหารกลุ่มหนึ่งไม่พอใจที่ญี่ปุ่นเข้ามาช่วยฝึกทหารหน่วยพิเศษ ผลจากเหตุการณ์นี้คือ

การที่แทวอนกุนเริ่มกลับเข้ามามีบทบาทใหม่อีกครั้ง และญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการส่งกำลังทหารเข้ามายังโซซอน เหตุการณ์กบฏคัปซิน (Kapsin coup) ในปี ๑๘๘๔ โดยมีญี่ปุ่นหนุนหลังฝ่ายปฏิรูป ผู้ก่อการได้ยึดพระราชวังและสังหารขุนนางที่สนับสนุนจีน เหตุการณ์นี้ได้ปูทางให้จีนได้ขยายบทบาทในโซซอนผ่านการส่งหยวนซือโค (Yuan Shiki) มาโซซอนในตำแหน่งผู้แทนจักรพรรดิประจำกรุงโซล (His Imperial Chinese Majesty’s Resident in Seoul) และมีบทบาทในการแทรกแซงกิจการภายในของโซซอน^{๖๘}

หากกระแสการเข้ามาของญี่ปุ่นในยุคก่อนหน้าเพื่อสนับสนุนฝ่ายปฏิรูปภายในโซซอน โดยเฉพาะพรรคผู้แจ้ง (Enlightenment Party) หรือแคฮวาดัง (개화당) การเข้ามาของหยวนซือโคเป็นการชะลอกระบวนการปฏิรูปไปสู่ความทันสมัยในโซซอนเป็นเวลากว่าทศวรรษ ด้วยอิทธิพลของญี่ปุ่นทำให้จีนต้องเข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองภายในโซซอนโดยตรง ซึ่งการเข้ามาแทรกแซงในการปกครองประเทศบริวาร โดยตรงนั้นไม่เคยเกิดขึ้นมาก่อนในระบบโลกแบบที่จีนเป็นศูนย์กลาง^{๖๙} ในท้ายที่สุดเมื่อญี่ปุ่นมีความเข้มแข็งมากขึ้นจึงได้ทำสงครามกับจีน (ค.ศ. ๑๘๙๔-๙๕) ความพ่ายแพ้ของจีนในครั้งนั้นได้ทำให้ฝ่ายปฏิรูปในโซซอนมีบทบาทมากขึ้นและดำเนินแผนการปฏิรูปครั้งสำคัญครั้งหนึ่ง นั่นคือการปฏิรูปคัปโบ (Gabo reform) ในปี ๑๘๙๔ ที่มีสาระสำคัญคือการเลิกทาส ระบบการเกณฑ์ทหาร การใช้ตัวอักษรฮันกิลแทนที่อักษรจีน การเปิดกว้างในการสอบเข้ารับราชการ การเปลี่ยนศักราชจากระบบจันทรคติแบบจีนเป็นปฏิทินแบบเกรกอเรียน เป็นต้น อย่างไรก็ตามพลวัตการปฏิรูปประเทศได้หยุดชะงักจากเหตุการณ์การลอบสังหารราชินีมินในปี ๑๘๙๕ โดยผู้ลอบสังหารมี

ความเกี่ยวข้องกับญี่ปุ่น สำหรับสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดโศกนาฏกรรมครั้งนี้คือการที่ราชินีมินพยายามดึงรัสเซียเข้ามาคานอำนาจญี่ปุ่น สำหรับตัวพระเจ้าโคจงเองนั้นได้ถูกนำตัวไปหลบหนีที่ทำการคณะทูตรัสเซียระหว่างที่พำนักอยู่ในนั้นได้เริ่มขับเคลื่อนแผนการตั้งจักรวรรดิเกาหลี และเมื่อเสด็จกลับมาพำนักที่พระราชวังในปี ๑๘๙๗ การเตรียมการต่างๆ ได้เสร็จเรียบร้อยดังที่ได้กล่าวถึงในส่วนที่แล้ว

ในช่วงเวลาของความอลหม่านนี้แม้จะมีการตั้งข้อสังเกตว่าบทบาทของพระเจ้าโคจงจะค่อนข้างน้อยและถูกกดดันโดยฝ่ายต่างๆ ทั้งฝ่ายอนุรักษนิยมที่สนับสนุนจีนและระเบียบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลาง และฝ่ายที่สนับสนุนแนวทางปฏิรูปไปสู่ความทันสมัยในลักษณะเดียวกับญี่ปุ่นและได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น หากพิจารณาจากบทบาทของพระเจ้าโคจงในหลากหลายด้าน จะพบว่าพระเจ้าโคจงค่อนข้างมีจุดยืนที่ต้องการออกจากระบบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลางและเปิดประเทศเกาหลี^{๒๐} ดังจะเห็นได้ว่าหลังจากขึ้นมามีอำนาจปกครองประเทศอย่างเต็มตัวจึงพยายามทำสนธิสัญญากับประเทศตะวันตกตั้งแต่สหรัฐอเมริกา (ค.ศ. ๑๘๘๒) อังกฤษและเยอรมนี (ค.ศ. ๑๘๘๓) รัสเซีย (ค.ศ. ๑๘๘๔) และฝรั่งเศส (ค.ศ. ๑๘๘๖) เป็นต้น ในหลายกรณีที่เผชิญกับแรงต่อต้านในประเทศ พระเจ้าโคจงได้ใช้ยุทธศาสตร์การดึงเอาที่ปรึกษาต่างชาติเข้ามาช่วยเหลือ ดังเช่น นายโอเวน เดนนี่ (Owen Denny) ชาวอเมริกันที่เข้ามาทำงานในเกาหลีระหว่างปี ๑๘๘๖-๙๐ ที่ช่วยผลักดันการทำสนธิสัญญากับฝรั่งเศส เนื่องจากการมองว่าเป็นการถ่วงดุลบทบาทของอังกฤษที่ยึดเกาะโคมูนโดและต้องการใช้สนธิสัญญาดังกล่าวเพื่อแสดงออกซึ่งความเป็นอิสระของเกาหลี^{๒๑}

จักรพรรดิควางมู ภาพถ่ายเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (ภาพจาก Wikimedia Commons)

ในส่วนแนวทางการปฏิรูปภายในประเทศ ที่ผ่านมาพระเจ้าโคจงและกลุ่มขุนนางคนสนิทโดยเฉพาะขุนนางที่เป็นเครือญาติของราชินีมินมักจะถูกมองว่าเป็นอุปสรรคของการปฏิรูป ขณะที่แรงขับเคลื่อนสำหรับการปฏิรูปมักจะถูกมองว่ามาจากญี่ปุ่นและขุนนางที่ได้รับการสนับสนุนจากญี่ปุ่น โดยเฉพาะกลุ่มที่อยู่เบื้องหลังการปฏิรูปค็อบโบ ในความเป็นจริงแล้ว อีแทจินชี้ให้เห็นว่านับตั้งแต่ที่โชซอนได้เปิดประเทศในปี ๑๘๖๕ พระเจ้าโคจงได้พยายามประนีประนอมระหว่างแนวคิดเก่าบนฐานของขงจื้อและระเบียบโลกที่จีนเป็นศูนย์กลางกับแนวคิดใหม่ที่อยู่บนฐานของความทันสมัยและเทคโนโลยีตะวันตกกับระเบียบโลกแบบเวสต์ฟาเลีย และได้เสนอแนวคิดที่เรียกว่า “ทงโดซอกกี” (통도서기) หรือ “วิถีตะวันออก เทคโนโลยีตะวันตก” พระเจ้าโคจงได้ใช้แนวคิดดังกล่าวในการบรรลุถึง “ความรู้แจ้ง” (개화 หรือ enlightenment) และได้ขับเคลื่อนนโยบาย

อย่างเป็นทางการตั้งแต่ต้นทศวรรษ ๑๘๘๐ ตั้งแต่การส่งคณะไปดูงานการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยในญี่ปุ่น การส่งคณะทูตเดินทางไปยังสหรัฐอเมริกาและยุโรป การออกคำสั่งให้แต่งตั้งขุนนางโดยไม่จำกัดชนชั้น การทำสนธิสัญญาเกี่ยวกับประเทศตะวันตก การพัฒนาสวัสดิการสำหรับประชาชน รวมไปถึงการแก้หนี้บทบาทของพระครูแจ้งอีกด้วย^{๒๒} อย่างไรก็ตามที่ได้กล่าวไปแล้ว ความพยายามดังกล่าวเผชิญกับอุปสรรคทั้งจากการเข้ามามีอิทธิพลต่อการเมืองในโซซอนของจีนที่ต้องการรักษาระเบียบโลกแบบที่จีนเป็นศูนย์กลาง และการเข้ามามีอิทธิพลของญี่ปุ่นที่สนับสนุนแนวทาง “วิถีตะวันตก เทคโนโลยีตะวันตก” รวมถึงกลุ่มก้อนทางการเมืองในประเทศที่โอนเอียงตามอิทธิพลของสองประเทศนี้^{๒๓}

หลังการตั้งจักรวรรดิเกาหลี พระเจ้าโคจง หรือจักรพรรดิควางมูได้ขับเคลื่อน “การปฏิรูปควางมู” บนฐานของแนวคิดทงโดซอกึ ในระยะเวลาสั้นๆ ของจักรวรรดิดังกล่าวได้ดำเนินนโยบายขับเคลื่อนไปสู่ความทันสมัยจำนวนไม่น้อย ทั้งรถไฟสายแรก ระบบรถรางในกรุงโซล การพัฒนาระบบไฟฟ้า ประปาเหมือง เครื่องข่ายโทรเลข ระบบสำมะโนประชากรแบบใหม่ ระบบการสำรวจรังวัดที่ดิน การปฏิรูประบบภาษีแบบใหม่ ระบบการศึกษา สาธารณสุข ฯลฯ^{๒๔} ภายใต้อภัยคุกคามของจักรวรรดินิยม การปฏิรูปควางมูจะให้ความสำคัญกับการสร้างความเข้มแข็งด้านการทหารผ่านการสร้างโรงงานผลิตอาวุธ และการวางระบบการเกณฑ์ทหารแบบใหม่ ซึ่งเริ่มบังคับใช้วันที่ ๑๕ มีนาคม ๑๙๐๓ หรือราว ๑ ปีก่อนสงครามระหว่างรัสเซียและญี่ปุ่น ในปีดังกล่าวงบประมาณด้านการทหารคิดเป็นกว่าครึ่งหนึ่งของงบประมาณทั้งหมด^{๒๕}

แม้จะมีการตั้งข้อโต้แย้งได้ว่าการปฏิรูปหลาย

ด้านเป็นสิ่งที่เคยมีการเสนอมาก่อนแล้ว โดยเฉพาะในยุคการปฏิรูปคัมโบ โดยกลุ่มขุนนางหัวก้าวหน้าที่มักจะได้รับการศึกษาหรือมีประสบการณ์จากประเทศญี่ปุ่นมาก่อน อย่างไรก็ตามด้วยปัญหาความขัดแย้งภายในประเทศระหว่างขุนนางหัวก้าวหน้าและขุนนางฝ่ายอนุรักษนิยม ประกอบกับการเข้ามามีอิทธิพลของตัวแสดงจากภายนอกประเทศ โดยเฉพาะญี่ปุ่นและจีน^{๒๖} ทำให้ที่ผ่านมาการปฏิรูปมักจะหยุดชะงักและเต็มไปด้วยอุปสรรค การที่จักรพรรดิควางมูเดินทางปฏิรูปตามแนวทางของฝ่ายหัวก้าวหน้า (แม้ว่าราชินีมินจะถูกลอบสังหารโดยญี่ปุ่นและมีขุนนางฝ่ายหัวก้าวหน้าจำนวนหนึ่งให้การสนับสนุน) สะท้อนให้เห็นถึงความตั้งใจในการขับเคลื่อนประเทศไปสู่ความทันสมัย ในการดำเนินการปฏิรูปหลายประการมักจะถูกขัดขวางแทบทุกครั้งจากฝ่ายอนุรักษนิยม ดังตัวอย่างของการติดหลอดไฟฟ้าที่พระราชวังคยองบ็อกกุงในปี ๑๘๘๕ ได้ถูกโต้แย้งว่าจะกระทบวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์และทำลาย “ฮวงจุ้ย” และเมื่อปลาการ์ปตัวใหญ่ในพระราชวังตายไปมีการเชื่อว่า เป็นเพราะหลอดไฟฟ้า อย่างไรก็ตามพระเจ้าโคจงยังคงพัฒนาระบบไฟฟ้าอย่างต่อเนื่อง ในปี ๑๘๘๙ หลังการประกาศตั้งจักรวรรดิเกาหลี ได้มีการร่วมลงทุนระหว่างราชวงศ์กับนายทุนชาวอเมริกันเพื่อดำเนินกิจการรถรางและติดหลอดไฟตามท้องถนนและบ้านเรือน^{๒๗}

นอกจากนี้ความก้าวหน้าในเชิงเทคโนโลยีดังที่ได้กล่าวไปแล้ว จักรพรรดิควางมูยังค่อนข้างเปิดกว้างต่อการแสดงความคิดเห็นของประชาชนกลุ่มต่างๆ อีกด้วย โดยเฉพาะบทบาทของสมาคมเอกราชที่มักจะจัดการสัมมนา การบรรยาย การโต้วาที การเดินขบวนชุมนุมประท้วง และจัดทำหนังสือพิมพ์เอกราชแนวคิดเสรีนิยมแบบตะวันตก รวมทั้งระบบรัฐธรรมนูญ

บุญนิยมได้รับการนำเสนอเป็นครั้งแรกในเกาหลีผ่านหนังสือพิมพ์เอกราชนี้เอง นอกจากนี้สมาคมนเอกราชยังได้นำเสนอแนวคิดเรื่องรัฐสภาต่อจักรพรรดิควางมูถึง ๒ ครั้ง จนในท้ายที่สุดจักรพรรดิควางมูยอมประนีประนอมโดยแก้กฎหมายสภาองคมนตรี โดยองคมนตรีจำนวนหนึ่งในสภามายกการเสนอโดยสมาคมนเอกราช และตัวแทนสมาคมนเอกราชจะได้รับแต่งตั้งต่อประธานสภาองคมนตรี^{๒๓}

อย่างไรก็ตามจากจุดยืนที่ค่อนข้างก้าวหน้าและบทบาททางการเมืองที่มีค่อนข้างมากได้สร้างความไม่พอใจให้กับฝ่ายอนุรักษ์นิยมในรัฐบาลอย่างมาก มีการยื่นฎีการ้องเรียนต่อจักรพรรดิควางมูต่อบทบาทของสมาคมนเอกราช ทั้งประเด็นที่ว่าหนังสือพิมพ์เอกราชสร้างภาพลักษณ์ในเชิงลบและทำลายค่านิยมอันดีของประเทศ^{๒๔} นอกจากนี้ยังมีการโจมตีทางการเมืองต่อสมาคมนเอกราช โดยครั้งที่รุนแรงที่สุดคือการเผยแพร่โปสเตอร์ทั่วกรุงโซล มีใจความว่าสมาคมนเอกราชได้เสนอให้จักรวรรดิเกาหลีเป็น “สาธารณรัฐ” พร้อมทั้งเสนอรายชื่อประธานาธิบดีและคณะรัฐมนตรี เหตุการณ์นี้ทำให้จักรพรรดิควางมูต้องประกาศยุบสมาคมนเอกราช ปลดคนจากสมาคมนเอกราชในคณะรัฐมนตรี อย่างไรก็ตามในเวลาต่อมาจักรพรรดิควางมูได้คืนตำแหน่งในคณะรัฐมนตรีให้กับคนจากสมาคมนเอกราชและก่อตั้งสมาคมนเอกราชขึ้นมาอีกครั้งหนึ่ง แต่ในสภาองคมนตรีได้ประนีประนอมกับฝ่ายอนุรักษ์นิยม โดยแต่งตั้งสมาชิกสภาที่มาจากฝ่ายอนุรักษ์นิยมด้วย^{๒๕}

การสิ้นสุดของจักรวรรดิเกาหลี

การสิ้นสุดของจักรวรรดิเกาหลีไม่ได้มีที่มาจาก “การพ่ายแพ้สงคราม” ของจักรวรรดิเกาหลีให้

กับญี่ปุ่น หากแต่เกี่ยวข้องกับ การพ่ายแพ้สงครามของรัสเซียต่อญี่ปุ่น ในความเป็นจริงแล้วก่อนหน้าที่รัสเซียจะพ่ายแพ้สงครามกับญี่ปุ่น จักรวรรดิเกาหลีมีสัญญาณของการล่มสลาย โดยในปี ๑๙๑๔ หลังจากเกิดกบฏทงฮัก หรือขบวนการชาวนาในทางใต้ของเกาหลี ทั้งจีนและญี่ปุ่นได้ส่งกองกำลังเข้าปราบปรามกบฏ ญี่ปุ่นได้ใช้โอกาสนี้ในการส่งกำลังทหารเข้ายึดครองพระราชวังและแต่งตั้งคณะรัฐมนตรีเข้ามาปกครองเกาหลีและขับเคลื่อนการปฏิรูปคัปปอ หลังการปราบกบฏยุติ ญี่ปุ่นมีแผนที่จะกดดันให้เกาหลีลงนามในสัญญาที่จะทำให้เกาหลีตกอยู่ในสถานะ “รัฐภายใต้อารักขา” ของญี่ปุ่น แต่ความพยายามดังกล่าวถูกแทรกแซงจากรัสเซีย เยอรมนี และฝรั่งเศส หรือที่รู้จักกันในนามของ “การแทรกแซงสามฝ่าย” (Triple Intervention)^{๒๖} แม้ว่าความพยายามดังกล่าวจะไม่เป็นผลสำเร็จ แต่ญี่ปุ่นได้ทำความตกลงกับรัสเซียเกี่ยวกับเกาหลี (พิธีสารโลมานอฟ-ยามากาตะ หรือ Lomanov-Yamagata Protocol, 1896)^{๒๗} โดยหนึ่งในข้อตกลงคือหากเกิดเหตุความไม่สงบในเกาหลี รัสเซียและญี่ปุ่นจะแบ่งครึ่งเกาหลีบนเส้นขนานที่ ๓๙ เพื่อแยกกันดูแลเกาหลีคนละส่วน ทั้งนี้ยังเพื่อหลีกเลี่ยงการปะทะกันระหว่างรัสเซียและญี่ปุ่น^{๒๘}

ขณะเดียวกันเมื่อจักรวรรดิเกาหลีพยายามขอความช่วยเหลือจากรัสเซีย ทั้งเรื่องการให้ความคุ้มครองราชวงศ์ การฝึกทหาร การให้ความช่วยเหลือด้านเทคนิคสำหรับการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัย และการขอกู้ยืมเงิน รัฐบาลรัสเซียในยุคซาร์นิโคลัสที่ ๒ ได้ปฏิเสธ ทั้งนี้ช่วงเวลาที่เกาหลีสูญหายไปยังมอสโคเกิดขึ้นแทบจะช่วงเวลาเดียวกับที่ญี่ปุ่นเจรจากับรัสเซียและสามารถบรรลุพิธีสารโลมานอฟ-ยามากาตะได้ (ต้นเดือนมิถุนายน ค.ศ. ๑๙๑๖)

เหตุการณ์ดังกล่าวทำให้เกาหลีตระหนักถึงข้อเท็จจริงที่ว่าไม่สามารถพึ่งรัสเซียได้^{๓๔} หลังจากนั้นญี่ปุ่นพยายามดำเนินเกมทางการทูตเพื่อขยายอิทธิพลในเกาหลี ในปี ๑๙๔๘ ญี่ปุ่นได้บรรลุข้อตกลงกับรัสเซีย (Nishi-Rosen Convention) โดยรัสเซียตกลงจะไม่ขัดขวางผลประโยชน์ของญี่ปุ่นในเกาหลีในด้านที่เกี่ยวข้องกับอุตสาหกรรมและการพาณิชย์ ขณะเดียวกันญี่ปุ่นจะไม่ขัดขวางผลประโยชน์ของรัสเซียในแมนจูเรีย (Man Kan Kokan) อย่างไรก็ตามเมื่อรัสเซียได้ยึดแมนจูเรียในปี ๑๙๕๐ ภายหลังจากเหตุการณ์กบฏนักมวย ญี่ปุ่นเริ่มมองว่าการดำเนินการดังกล่าวเป็นภัยคุกคามต่อญี่ปุ่นและเปลี่ยนนโยบายต่อรัสเซียโดยหันไปดำเนินนโยบาย “ไม่แลกเปลี่ยนผลประโยชน์ในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับเกาหลีและแมนจูเรีย” (Man Kan Fukan) และหยุดเจรจากับรัสเซียโดยตรง แต่หันไปสร้างพันธมิตรกับประเทศยุโรปตะวันตก ในปี ๑๙๕๒ ญี่ปุ่นได้ลงนามในสนธิสัญญาพันธมิตรกับอังกฤษ สนธิสัญญาดังกล่าวมีนัยสำคัญต่อการยึดครองเกาหลีอย่างมาก เนื่องจากอังกฤษได้ยอมรับสถานะของญี่ปุ่นในการเข้าไปมีอิทธิพลหรือปกป้องผลประโยชน์ในเกาหลี^{๓๕}

ความตึงเครียดระหว่างญี่ปุ่นและรัสเซียเริ่มก่อตัวขึ้นอีกครั้งในปี ๑๙๕๓ หลังจากที่รัสเซียเสริมกำลังพลในแมนจูเรียและชายแดนเกาหลี สุดท้ายความขัดแย้งดังกล่าวได้บานปลายกลายเป็นสงครามในปี ๑๙๕๔ ก่อนสงครามจะปะทุขึ้น จักรพรรดิควางมูได้แจ้งต่อญี่ปุ่นและประเทศมหาอำนาจอื่นๆ ถึงจุดยืนที่เป็นกลางของจักรวรรดิเกาหลี อย่างไรก็ตามดูเหมือนว่าความพยายามดังกล่าวจะไม่เป็นผล ในช่วงระหว่างที่ญี่ปุ่นทำสงครามกับรัสเซีย ญี่ปุ่นได้กดดันให้เกาหลีทำข้อตกลงกับญี่ปุ่นหลายฉบับ ตั้งแต่ข้อ

ตกลงในเดือนกุมภาพันธ์ ค.ศ. ๑๙๐๔ ที่อนุญาตให้ญี่ปุ่นใช้ดินแดนเกาหลีได้หากจำเป็น หรือข้อตกลงเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๔ ที่กำหนดให้เกาหลีต้องหารือกับญี่ปุ่นในประเด็นเรื่องการคลังและการต่างประเทศ รวมถึงหารือกับญี่ปุ่นก่อนทุกครั้งก่อนทำสนธิสัญญาต่างประเทศอื่นๆ ข้อตกลงเดือนเมษายน ค.ศ. ๑๙๐๕ ที่ถ่ายโอนกิจการด้านโทรเลข โทรศัพท์ และการไปรษณีย์ให้กับญี่ปุ่น ข้อตกลงเดือนสิงหาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ ที่อนุญาตให้เรือญี่ปุ่นเดินเรือตามน่านน้ำเกาหลีได้อย่างเสรี ก่อนที่ในเดือนพฤศจิกายน ค.ศ. ๑๙๐๕ จะระบุให้เกาหลีอยู่ในอารักขาของญี่ปุ่น และต้องสละอธิปไตยทางการทูตให้กับญี่ปุ่น^{๓๖} ทั้งนี้สาเหตุที่ญี่ปุ่นต้องยินยอมทำข้อตกลงเหล่านี้ส่วนหนึ่งเนื่องมาจากญี่ปุ่นได้ใช้โอกาสที่ทำสงครามกับรัสเซียในการส่ง “กองกำลังทหารชั่วคราวประจำเกาหลี” โดยมีจำนวนถึง ๕๐,๐๐๐ นาย ตั้งฐานทัพ ๑๘ แห่งรอบกรุงโซล รวมถึงฐานทัพในพระราชวังชางด็อกกุงและวอนกุดัน ต่อมากองกำลังดังกล่าวได้เปลี่ยนชื่อเป็น “กองทัพประจำเกาหลี” (Resident Army in Korea) และใช้กองทัพเหล่านี้ในการกดดันจักรวรรดิเกาหลีให้ยินยอมลงนามในข้อตกลงข้างต้น^{๓๗}

ทั้งนี้ก่อนที่ญี่ปุ่นจะบีบบังคับให้เกาหลีลงนามในสนธิสัญญาฉบับสุดท้าย ญี่ปุ่นได้บรรลุข้อตกลงอย่างลับๆ กับสหรัฐอเมริกาในชื่อว่า “บันทึกความเข้าใจทัฟต์-คัตสึระ” (Taft-Katsura Memorandum) บันทึกดังกล่าวเกิดขึ้นขณะที่ นายวิลเลียม ทัฟต์ รัฐมนตรีสงครามของสหรัฐอเมริกาได้เดินทางเยือนญี่ปุ่นเมื่อเดือนกรกฎาคม ค.ศ. ๑๙๐๕ และได้สนทนากับนายกรัฐมนตรี คัตสึระ ทาโร ของญี่ปุ่น หนึ่งในประเด็นที่สนทนากันคือ “ปัญหาเกาหลี” รัฐมนตรีทัฟต์ได้ระบุว่า “การสถาปนาอำนาจเหนือเกาหลี

โดยกองทัพญี่ปุ่นในระดับที่กำหนดว่าเกาหลีจะไม่
อาจทำสนธิสัญญากับต่างประเทศได้หากปราศจากซึ่ง
ความยินยอมของญี่ปุ่นนั้น เป็นผลลัพธ์ที่เป็นไปตาม
หลักเหตุผลของสงครามที่ดำเนินอยู่ในปัจจุบัน”^{๓๘}
นอกจากสหรัฐอเมริกาแล้ว อังกฤษเองได้ยอมรับ
สถานะของญี่ปุ่นเหนือเกาหลี ประเด็นนี้ปรากฏใน
ข้อตกลงพันธมิตรฉบับที่ ๒ ในเดือนสิงหาคม ค.ศ.
๑๙๐๕ และในข้อตกลงพอร์ตสมัธ (Treaty of Ports-
mouth, 1905) ซึ่งเป็นการยุติสงครามระหว่างรัสเซีย
และญี่ปุ่น พร้อมทั้งการยอมรับสถานะของเกาหลี
ภายใต้ญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการของรัสเซีย หลังจาก
นั้นญี่ปุ่นได้ส่ง นายอิโต ฮิโรbumi (Ito Hirobumi) ไป
ยังเกาหลีเพื่อรับรองผลของข้อตกลง อย่างไรก็ตาม
จักรพรรดิควางมูไม่ยินยอม แม้ว่า ๕ ใน ๘ ของคณะ
รัฐมนตรีจะยินยอม ผลจากข้อตกลงเมื่อวันที่ ๑๗
พฤศจิกายน ๑๙๐๕ ทำให้เกาหลีสูญเสียอธิปไตยทาง
การทูตให้กับญี่ปุ่นและตกอยู่ในสถานะรัฐอารักขาใน
ท้ายที่สุด^{๓๙} อีแทจินได้ตั้งข้อสังเกตว่าในการเจรจา
ข้อตกลงครั้งนี้ ในต้นฉบับของข้อตกลงได้เว้นว่างไว้
ชื่อ “ข้อตกลงฉบับที่สองระหว่างญี่ปุ่น-เกาหลี” “ข้อ
ตกลงฉบับใหม่ระหว่างญี่ปุ่น-เกาหลี” และ “สนธิ
สัญญาการเป็นรัฐอารักขา, ๑๙๐๕” ล้วนแล้วแต่
เป็นข้อความที่ญี่ปุ่นใส่เข้ามาหลังจากที่ได้บังคับให้
เกาหลีลงนามแล้ว นอกจากนี้มีการชี้ให้เห็นว่าญี่ปุ่น
ได้ใช้กำลังในการยึด “ตราประทับ” รัฐมนตรีว่าการ
กระทรวงการต่างประเทศ และดำเนินการประทับตรา
เองก่อนจะบังคับให้รัฐมนตรีลงนาม^{๔๐}

อนึ่งระหว่างที่ญี่ปุ่นกำลังผนวกจักรวรรดิเกาหลี
เป็นอาณานิคมผ่านทางการทำสนธิสัญญากับประเทศ
ต่างๆ นั้น จักรวรรดิเกาหลีเองพยายามดิ้นรนครั้ง
สุดท้ายผ่านการเจรจาทางการทูตกับประเทศมหาอำนาจ

จักรพรรดิยงฮี ภาพถ่ายเมื่อ ค.ศ. ๑๙๐๔ (ภาพจาก Willard Dickerman Straight and Early U.S.-Korea Diplomatic Relations, Cornell University Library)

ต่างๆ โดยได้ส่งมินยงชาน (Min Yong-Chan) ไปเจรจากับ
อีลิฮูรูท (Elihu Root) รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการ
ต่างประเทศของสหรัฐอเมริกา โดยอ้างสนธิสัญญา
ทางไมตรีและการพาณิชย์ที่ได้ลงนามกับสหรัฐอเมริกา
ในปี ๑๘๘๒ แต่สหรัฐอเมริกาปฏิเสธ โดยระบุว่าเกาหลี
ไม่มีอธิปไตยทางการทูตตามสนธิสัญญาที่ได้ลงนาม
กับญี่ปุ่นเมื่อปี ๑๙๐๔^{๔๑} ความพยายามครั้งสุดท้าย
ของจักรวรรดิเกาหลีในการดิ้นรนเพื่อรักษาเอกราช
ของตนเกิดขึ้นในช่วงฤดูร้อนของปี ๑๙๐๗ ที่กรุง
เฮก ในการประชุมระหว่างประเทศว่าด้วยสันติภาพ
ครั้งที่ ๒ (International Conference on Peace) โดย
จักรพรรดิควางมูได้ส่งผู้แทนเข้าประท้วงข้อตกลง
ปี ๑๙๐๕ ที่ทำให้เกาหลีต้องตกอยู่ในสถานะรัฐภายใต้
อารักขาของญี่ปุ่น อย่างไรก็ตามที่ประชุมได้ชี้แจงว่า

เกาหลีไม่มีลัทธิเข้าร่วมประชุมเนื่องจากอำนาจอิทธิพล
ตามสนธิสัญญาพอร์ตสมัธ และข้อตกลงระหว่างญี่ปุ่น-
เกาหลีปี ๑๙๐๕ นอกจากจักรวรรดิเกาหลีจะประสบ
ความล้มเหลวในความพยายามครั้งนี้แล้ว ยังส่งผล
ตามมาทำให้ญี่ปุ่นใช้เป็นข้ออ้างในการปลดจักรพรรดิ
ควางมูออกจากตำแหน่ง อันเนื่องมาจากข้อหากบฏ
และดำเนินการจัดกับข้อตกลงปี ๑๙๐๕ และแต่งตั้ง
พระเจ้าซุนจงขึ้นดำรงตำแหน่งแทน พร้อมกันนั้นยัง
มอบหมายให้พระเจ้าซุนจงประณามผู้แทนที่เดินทางไป
ร่วมประชุมที่กรุงเฮก^{๑๒} ก่อนที่จะบีบให้พระเจ้า
ซุนจงลงนามในสนธิสัญญาฉบับใหม่ (Japan-Korea
Treaty of 1907) ที่มอบอำนาจในการปกครองให้กับ
ญี่ปุ่นอย่างเต็มที่ จากนั้นในปี ๑๙๐๙ ได้บีบให้ลงนาม
ในพิธีสารอีกฉบับเพื่อมอบอำนาจทางการศาลให้กับ
ญี่ปุ่น จุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้จักรวรรดิเกาหลีตกอยู่
ภายใต้อาณานิคมของญี่ปุ่นอย่างเต็มที่คือเหตุการณ์
การลอบสังหาร อิโต ฮิโรbumi (Ito Hirobumi) รัฐบุรุษ
ชาวญี่ปุ่นผู้มีบทบาทสำคัญในการผนวกโซซอนให้อยู่
ภายใต้ญี่ปุ่น

โดยหลังจากเหตุการณ์นี้ ญี่ปุ่นได้บีบให้
จักรวรรดิเกาหลีทำสนธิสัญญาฉบับสุดท้ายที่เป็น
การผนวกเกาหลีให้อยู่ภายใต้ญี่ปุ่นอย่างเป็นทางการ
ดังนั้นในทางนิตินัยสนธิสัญญาดังกล่าวจึงเป็นหมุด
หมายสำคัญของการสิ้นสุดจักรวรรดิเกาหลี

เชิงอรรถ

^๑ Yuanchong Wang. *Remaking the Chinese Empire: Manchu-Korean Relations 1616-1911*. (Ithaca : Cornell University Press, 2018), p. 3.

^๒ *Ibid*, p. 4.

^๓ Kirk Larsen. *Traditions, Treaties and Trade:*

Qing Imperialism and Choson Korea, 1850-1910. (Cambridge : Harvard University Asia Center, 2008), pp. 26-31.

^๔ Chai-Sik Chung. *A Korean Confucian Encounter with the Modern World: Yi Hang-no and the West*. (Berkeley : University of California Press, 1995), pp. 12-13.

^๕ Key-Hiuk Kim. *The Last Phase of the East Asian World Order: Korea, Japan and the Chinese Empire, 1860-1882*. (Berkeley : University of California Press, 1980), p. 15.

^๖ Carter Eckert et al. *Korea Old and New: A History*. (Seoul : Ilchokak for Harvard University, 1990). p. 122.

^๗ Hyun Kyung Lee. *'Difficult Heritage' in Nation Building: South Korea and Post-Conflict Japanese Colonial Occupation Architecture*. (New York : Palgrave Macmillan, 2019), pp. 110-111.

^๘ Andre Schmid. *Korea Between Empires, 1895-1919*. (New York : Columbia University Press, 2002), p. 73.

^๙ Henry H. Em. *The Great Enterprise: Sovereignty and Historiography in Modern Korea*. (Durham : Duke University Press, 2013), pp. 26-27.

^{๑๐} ดูเอกสารชั้นต้นที่ใช้อ้างอิงได้ใน Andre Schmid. *Korea Between Empires, 1895-1919*. FN92, p. 74.

^{๑๑} Hyun Kyung Lee. *'Difficult Heritage' in Nation Building: South Korea and Post-Conflict Japanese Colonial Occupation Architecture*. pp. 56-58.

^{๑๒} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. (Ithaca, New York : East Asia Program, Cornell University, 2007), p. 280.

^{๑๓} ดูเอกสารชั้นต้นที่ใช้อ้างอิงได้ใน Andre Schmid. *Korea Between Empires, 1895-1919*. FN88, p. 73.

^{๑๔} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. pp. 282-283.

^{๑๕} วิเชียร อินทะลี. เกาหลีในช่วงอลหม่าน ค.ศ. ๑๘๖๔-๑๙๕๓: การรุกรานจากต่างชาติ การตกเป็นอาณานิคม การแบ่งแยกและสงครามเกาหลี. (พิษณุโลก : สำนักพิมพ์ มหาวิทยาลัยนเรศวร, ๒๕๖๑).

^{๑๖} Michael Finch. *Min Yong-hwan: A Political Biography*. (Honolulu : University of Hawai'i Press, 2002), p. 12.

^{๑๗} *Ibid*, p. 13.

^{๑๘} Yuanhong Wang. *Remaking the Chinese Empire: Manchu-Korean Relations 1616-1911*. p. 177.

^{๑๙} Young Ick Lew. "Yuan Shih-kai's Residency and the Korean Enlightenment Movement (1885-1894)," in *Journal of Korean Studies*. 5 (1984), pp. 63-107.

^{๒๐} Martina Deuchler. *Confucian Gentlemen and Barbarian Envoys: The Opening of Korea, 1875-1885*. (Seattle : University of Washington Press, 1977).

^{๒๑} Robert R. Swartout, Jr. *Mandarins, Gunboats, and Power Politics: Owen Nickerson Denny and the International Rivalries in Korea*. (Hawaii : Hawaii University Press, 1980), pp. 60-65.

^{๒๒} Andrew C. Nahm. "Kim Ok-kyun and the Reform Movement of the Progressives," in *Korea Journal*. 24 : 12 (December 1984), pp. 43-44.

^{๒๓} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. p. 358.

^{๒๔} Kyung Moon Hwang. *Past Forward: Essays in Korean History*. (London : Anthem Press, 2019), pp. 75-77.

^{๒๕} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. p. 53.

^{๒๖} ความเกี่ยวพันระหว่างกลุ่มการเมืองภายในประเทศ กับมหาอำนาจต่างชาติ เห็นได้จากการเรียกกลุ่มคนที่มีจุดยืนแบบหัวก้าวหน้าทั้งในพรรคจูแจ็งและพรรคเอกราชว่า "พรรคค็ูปุน" (*Ilbun dang*) และเรียกกลุ่มอนุรักษนิยมว่า "พรรคที่สนับสนุนจีน" (*sadae dang*) โดยใช้คำว่า "ซาแด" ซึ่งแปลว่า "การรับใช้ผู้ยิ่งใหญ่" ดังที่ได้กล่าวไปแล้วในตอนต้น

^{๒๗} Andrei Lankov. *The Dawn of Modern Korea: The Transformation in Life and Cityscape*. (Seoul :

EunHaeng NaMu, 2007), pp. 51-52.

^{๒๘} Shim Hyun-nyo. "Yun Chi-ho and Independence Club," in *Korea Journal*. 30 : 10 (October 1990), pp. 35-36.

^{๒๙} Lee Kwangrin. "The Enlightenment Thinking of So Che-Pil," in *Social Science Journal*. 7 (1980), pp. 67-68.

^{๓๐} Shim Hyun-nyo. "Yun Chi-ho and Independence Club," pp. 36-38.

^{๓๑} Lew Young-ick. "Japanese Challenge and Korean Response, 1870-1910: A Brief Historical Survey," in *Korea Journal*. 25 : 12 (December 1985), pp. 42-43.

^{๓๒} วันที่ลงนามในข้อตกลงคือ ๙ มิถุนายน ๑๘๙๖ ที่กรุงมอสโก โดยข้อตกลงที่จะแบ่งเกาหลีเป็น ๒ ส่วนเป็นข้อตกลงลับ ทั้งนี้วันที่ลงนามพระเจ้าโคจงยังคงประทับอยู่ที่สถานทูตรัสเซียในกรุงโซล

^{๓๓} Synn Seung Kwon. "Korean-Japanese Relations, 1894-1904 (II)," in *Korea Journal*. 21 : 3 (March 1981), pp. 9-10.

^{๓๔} *Ibid*, pp. 11-12.

^{๓๕} Kim Ki-jung. "The Road to Colonization: Korea under Imperialism, 1897-1910," in *Korea Journal*. 38 : 4 (Winter 1998), pp. 49-52.

^{๓๖} *Ibid*, pp. 58-60.

^{๓๗} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. pp. 169-170.

^{๓๘} ดู Kirk Larsen and Joseph Seeley. "Simple Conversation or Secret Treaty?: The Taft-Katsura Memorandum in Korean Historical Memory," in *Journal of Korean Studies*. 19 : 1 (Spring 2014), FN10, p. 61.

^{๓๙} Kim Ki-jung. "The Road to Colonization: Korea under Imperialism, 1897-1910," pp. 61-63.

^{๔๐} Yi Tae-Jin. *The Dynamics of Confucianism and Modernization in Korean History*. pp. 178-179.

^{๔๑} *Ibid*, pp. 174-175.

^{๔๒} Alexis Dudden. *Japan's Colonization of Korea: Discourse and Power*. (Honolulu : University of Hawai'i Press, 2005), pp. 7-10.

สามารถติดตามอ่านวารสารใหม่ได้ที่

<http://libapp.rmutp.ac.th/newBook/?cat=10>

- ห้องสมุดเทเวศร์
- ห้องสมุดโชติเวช
- ห้องสมุดพณิชยการพระนคร
- ห้องสมุดพระนครเหนือ

